

SZENT ISTVÁN EGYETEM
GAZDÁLKODÁS ÉS SZERVEZÉSTUDOMÁNYOK DOKTORI ISKOLA
GÖDÖLLŐ

AGRÁR KÜLKERESKEDELMI KAPCSOLATAINK
ALAKULÁSA AZ EU ORSZÁGAIVAL
DOKTORI (PhD) ÉRTEKEZÉS TÉZISEI

Készítette:
SZITÁNÉ SURÁNYI ROZÁLIA

GÖDÖLLŐ
2011.

A doktori iskola megnevezése: **Gazdálkodás és Szervezéstudományok Doktori Iskola**

A doktori iskola tudományága: **gazdálkodás- és szervezéstudományok**

**A doktori iskola vezetője: **Dr. Szűcs István egyetemi tanár,
a közgazdaságtudomány doktora, SZIE-GTK,
Közgazdaságtudományi és Módszertani Intézet****

**Témavezető: **Dr. Tömpe Ferenc PhD, egyetemi docens,
SZIE-GTK,
Közgazdaságtudományi és Módszertani Intézet****

.....
Az iskolavezető jóváhagyása

.....
A témavezető jóváhagyása

TARTALOMJEGYZÉK

1. BEVEZETÉS	5
2. ANYAG ÉS MÓDSZER	7
3. EREDMÉNYEK	8
3.1. A KONSTANS PIACI RÉSZESÉDÉS ELEMZÉSE (CMS-CONSTANT MARKET SHARE ANALYSIS).....	8
3.2. ÁGAZATON BELÜLI KERESKEDELEM MÉRÉSE A GRUBEL-LLOYD-INDEXSZEL	14
3.2.1. Ágazaton belüli kereskedelem Magyarország és az EU közötti agrár-élelmiszeripari kereskedelemben	14
3.2.2. Ágazaton belüli kereskedelem az EU egyes országcsoportjai közötti agrár-élelmiszeripari kereskedelemben.....	17
3.3. A VERSENYKÉPESSÉG ÉS A KOMPARATÍV ELŐNYÖK ELMÉLETE ÉS MÉRÉSI LEHETŐSÉGEI.....	18
3.3.1. Megnyilvánuló komparatív előnyök az EU országcsoportokkal szemben.....	19
3.4. BCG MÁTRIX	22
3.5. MAGYARORSZÁG MEZŐGAZDASÁGI ÉS ÉLELMISZERIPARI TERMÉKEI (HS-24) KIVITELÉNEK BESOROLÁSA KLASZTEREZÉSI ANALÍZISSSEL AZ EU-9 ORSZÁGCSONPTNÁL	24
3.5.1. Magyarország és az EU-9 mezőgazdasági és élelmiszeripari kiviteli (HS-24) termékeinek Ward módszerrel történő besorolása	24
3.5.2. Magyarország és az EU-9 mezőgazdasági és élelmiszeripari kiviteli (HS-24) termékeinek K-közép módszerrel történő besorolása	26
3.6. A MAGYAR MEZŐGAZDASÁGI ÉS ÉLELMISZERIPARI TERMÉKEK KÖZÜL A HS-02, A HS-10 ÉS A HS-12 SZÁMÚ TERMÉKCSOPORTOK KIVITELÉNEK ÉS BEHOZATALÁNAK ELŐREJELZÉSE A 2010-2012-ES IDŐSZAKRA AZ EU-26 ÉS AZ EU-9 ORSZÁGCSONPTOKRA.....	28
3.6.1. A magyar mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek kivitelének és behozatalának alakulása az elkövetkezendő 3 évben az EU-26 országcsoporttal.....	28
3.6.2. A magyar mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek kivitelének és behozatalának alakulása az elkövetkezendő 3 évben az EU-9 országcsoporttal.....	31
3.7. ÚJ, VAGY ÚJSZERŰ TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEK.....	34
4. KÖVETKEZTETÉSEK ÉS JAVASLATOK	35
A DISSZERTÁCIÓ SZERZŐJÉNEK A TÉMAKÖRHÖZ KAPCSOLÓDÓ PUBLIKÁCIÓI, TUDOMÁNYOS AKTIVITÁSA	38

1. BEVEZETÉS

1.1. A kutatás előzményei

Mint az élelmiszergazdaság egy speciális területén dolgozó gazdasági szakembernek meglehetősen kézenfekvőnek tűnt, hogy már egyetemi tanulmányaim során komolyabb érdeklődést tanúsítsak a magyarországi agrár- és élelmiszeripari vertikum nemzetközi helyzetének vizsgálata irányában.

Ezt az irányultságot erősítette az is, hogy munkába állásom első 12 évében a Vörös Október MGTSZ alkalmazottjaként volt valamiféle rálátásom a növénytermesztésre és a kereskedelemre. Továbbá, mint vidéken élőnek, több évtizedes szubjektív kötődésem volt a mezőgazdasághoz, ami a termőföld, és a vele dolgozók szeretetét és tiszteletét váltotta ki bennem.

Ennek a kötődésnek tudható be, hogy a mezőgazdasági és élelmiszeripari folyamatokat hosszú időn keresztül nyomon kísértem, és amikor egyetemi diplomadolgozatom készítésekor találkoztam a témával, annak továbbfejlesztését láttam doktori dolgozatom kutatási területének megválasztásában.

A téma továbbgondolása, a csatlakozást megelőző évek, valamint a csatlakozástól napjainkig eltelt időszak eredményeinek, lehetőségeinek részletes vizsgálata, összehasonlítása újszerű és izgalmas feladatnak tetszett, amelynek eredményei az elmúlt évek során több publikációban, nemzetközi és hazai konferencián való részvételben jelentek meg.

1.2. A téma aktualitása és jelentősége

Az Európai Unióhoz csatlakozást követően, a kiszélesedő nemzetközi versenyfeltételek között a magyar élelmiszergazdaság (és azon belül főként a mezőgazdaság) nehéz helyzetbe került. Ennek egyik súlyosbító oka volt, hogy a közép-kelet-európai (KKE) országok hasonló helyzetbe kerültek: a gazdasági rendszerváltás következményeként az agrárszektor mindenhol komoly pozíciókat vesztett, a korábbi államközi szerződéseken alapuló piacaik összeomlottak, és a belső élelmiszerpiacok is válságba kerültek. Az exportot át kellett terelni az igényesebb nyugat-európai piacokra, amelyekre bejutni csak minőségi speciális termékekkel, vagy választékbővítéssel lehetett. Erre a "piacváltásra" más-más világgazdasági körülmények hatottak az 1990-es években és a 2000-es évek elején. A '90-es években a magyar agrár-élelmiszeripari külkereskedelemre gyakorolt hatások közül a legfontosabbak voltak:

- a KGST megszűnése,
- a közép-kelet-európai országok átalakulási válsága,
- a Szovjetunió és Jugoszlávia széthullása,
- illetve Csehszlovákia kettéválása.

A csatlakozás után ezek a hatások már csak mérsékeltebben jelentkeztek, hiszen addigra már nagyrészt lezajlott a piacváltás, aminek következtében az egyéb nemzetközi hatások fokozatosan és egyre erősebben érvényesültek.

Az új körülmények hatására az évtized elejétől folyamatosan és drasztikusan csökkent az ágazat összes exportban elért aránya, ez 2009-re mindössze 5,5% lett. Természetesen az aránycsökkenés oka volt az is, hogy az egyéb ágazatok kivitele dinamikusan nőtt. A behozatal hasonlóan csökkent, 2009-ben már csak a nemzetgazdasági import 3,2%-át tette ki. Az agrárágazat csökkenő export/import aránya egyébként beleillik a világtrendbe, és az EU-ban tapasztalt folyamatokba is.

Hazánk számára kulcskérdés az élelmiszer- külkereskedelem, mert az élelmiszergazdaság az egyetlen olyan termelő ágazat, amely képes tartósan pozitív külkereskedelmi egyenleget előállítani.

Az EU és Magyarország közötti kereskedelmi kapcsolatok liberalizálásában, illetve a csatlakozás előkészítésében jelentős előrelépést jelentett a 2000 júliusától érvényes, majd 2001-ben és 2002-ben tovább bővített új agrárliberalizációs egyezmény. A vámok lebontásán túl további eredménynek tekinthető a kvótamenedzselés átalakítása (a sorrendiség elvének érvényesítése), új, eddig szinte

nem is exportált cikkek felvétele a kedvezményes listára, valamint az egyazon termékekre többféle kedvezmény szintet biztosító kvóták összevonása.

Magyarország ökológiai (természeti, éghajlati) adottságai a mezőgazdasági termelés számára európai viszonylatban is kiemelkedőek. Az ország területének 70%-a – bár differenciáltan, de – intenzíven művelhető, 18%-át erdő borítja. A termelés lehetőségei nincsenek kihasználva, jöllehet a környezet terhelése messze alatta van az európai országokénak. Nincs tehát elvi akadálya annak, hogy többet és jobb minőséget termeljünk. Az elmúlt években a hazai élelmiszer–fogyasztás folyamatosan csökkent, ennek ellenére számos termékből – megfelelő árualap hiányában – a megnyílt exportlehetőségeinket sem tudtuk kihasználni.

Az Európai Unió 2004. május elsejei és 2007. január elsejei bővítése a közös jövő új, történelmi dimenzióját nyitotta meg a csatlakozott országok előtt: ma már 27 ország közel 500 millió polgára alkot egyetlen politikai és gazdasági egységet. Az európai uniós csatlakozás egyszerre jelentett kihívást, és keltett néha indokolatlanul optimista várakozást a hazai társadalomban.

Miután a csatlakozás óta eltelt évek az agribusiness egészére nézve alapvető javulást nem hoztak, sőt a gazdaság általános válságával összefüggésben a helyzete inkább nehezebbé vált, minden olyan elemzés hasznos, amelyik arra törekszik, hogy a múltbeli folyamatok elemzésével segítsen a jövő jobbá tételében.

1.3. A kutatás célja és hipotézisei

Céлом annak bemutatása, hogy a magyar EU-csatlakozás előtti és utáni időszakban milyen körülmények érvényesültek az EU agrárpolitikájában és agrárkereskedelmében, valamint a WTO agrárfejezetében.

Az elemzések során törekedtem arra, hogy elsősorban magyar szemszögből állapítsak meg pozitívumokat és negatívumokat, továbbá hogy a mezőgazdasági külkereskedelmi kapcsolataink alakulásának fő folyamatait elemezzem, és összehasonlítsam az Európai Unió országaival/ország-csoportjaival folytatott kereskedelmi kapcsolataink változásait, valamint megvizsgáljam a magyar termékek fontosabb piacait, versenyképességét, az agrárkereskedelem növekedésének feltételeit és lehetőségeit.

Fontosnak tartom bemutatni a magyar mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek szerepének és helyzetének jövőbeni kilátásait is.

Fő célomnak tartom tehát azoknak a termékcsoportoknak a felfedezését, amelyek versenyképességi jeleket mutattak fel Magyarország EU-val folytatott mezőgazdasági termékeinek külkereskedelmében az 1995-2009. időszakra vonatkozóan.

2004. május elsejétől Magyarországnak versenyképességét kell bizonyítania az egységes európai piacon, ahol viszont csakis azon termékek maradhatnak fenn, melyek jelentős versenyelőnyrel rendelkeznek azon gazdaságok termékeivel szemben, amelyek ugyanazon a piacon nyújtanak kínálatot.

Továbbá célom az is, hogy az alábbi kérdésekre megkíséreljek választ adni:

1. Hogyan alakult a magyar mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek versenyképessége az elmúlt években?
2. Mely országcsoportokkal szemben versenyképesek a magyar mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek és melyekkel szemben nem, azaz hová érdemes exportálni és hová nem?

Céljaim megfogalmazásánál az alábbi hipotézisek igazolását illetve cáfolatát tartottam szem előtt:

- H-1: A magyar mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek az EU-2-vel (2007. január 1-jén csatlakozott Románia és Bulgária) folytatott kereskedelemben versenyképesek, míg az EU-9-cel (2004. május 1-jén csatlakozott országcsoporthoz) szemben nem azok.

H-2: Az EU-15 országcsoportnál az ágazaton belüli kereskedelem szerkezetében kevesebb változás történt, mint az EU-9 országcsoportnál.

A Mediterrán országcsoport (Ciprus, Málta) és az EU-25 országcsoport közötti ágazaton belüli kereskedelem szerkezetében kevesebb változás történt, mint a KKE (Csehország, Lengyelország, Magyarország, Szlovákia, Szlovénia) és az EU-22 országcsoport közötti szerkezetben.

H-3: Magyarország mezőgazdasági és élelmiszeripari termékei a Mediterrán (Ciprus, Málta) országok piacán erősebb komparatív előnyt mutatnak, mint a KKE (Csehország, Lengyelország, Magyarország, Szlovákia, Szlovénia) országok piacain.

H-4: A BCG-mátrix elemzése során, az EU-9 országcsoportnál (2009/2004 - exportváltozás, %) több termék fog belekerülni a döglött kutya kategóriába, mint az EU-26 esetében, továbbá a klaszterezés által alkotott csoportok nagy részben megegyeznek, vagy legalább is nagy hasonlóságot mutatnak a BCG mátrix szerinti csoportosításokkal.

H-5: Az elkövetkező (2010-2012) években várható külkereskedelmi forgalmunk néhány meghatározó országcsoport és termékcsoporthoz vonatkozásában a következők szerint alakul:

Az **EU-26** esetében az élelmezési célra alkalmas **hús és vágási melléktermékek kivitele** 2012-ben **nem éri el a 2009-es szintet**, miközben a **behozatali érték** dinamikusan növekszik, és **meg is haladja azt**. Ennek eredményeként a termékcsoporthoz hozzájárulása az ágazat aktív egyenlegéhez tovább csökken.

A **gabonafélék kiviteli értéke jelentősen nő**, a **behozatali értéke** viszont 2012-ben **sem éri el a 2008-as maximális szintet**. Így tovább nő a termékcsoporthoz aktív külkereskedelmi mérlegre gyakorolt pozitív hatása.

Az **EU-9** esetében az **olajmagvak és olajtartalmú gyümölcsök kiviteli és behozatali értéke is csökkenni fog** 2009-hez viszonyítva.

2. ANYAG ÉS MÓDSZER

Miután a kutatás vezérfonala a mezőgazdasági (kül)kereskedelmi kapcsolataink alakulásának vizsgálata az EU országaival, az értekezés megírásához hazai és külföldi szakértők publikációit, gazdasági és külkereskedelmi folyóiratok, időszaki kiadványok írásait, valamint magyar és nemzetközi statisztikákat használtam fel.

Elemzéseimben az agrár (kül)kereskedelem adataiként a Harmonizált rendszer (HS) és a Kombinált nomenklátúra (CN) I-IV. áruosztályai, és 01-24 árucsoportjainak adatai szerepelnek, amelyek minden elemzésbe vont ország adatát összehasonlíthatóvá teszik a magyar adatokkal.

Az agrárkereskedelemben bekövetkezett változások számszerűsítéséhez az EUROSTAT, AKI, KSH és a BUNDESBANK adatbázisaiból lekérdezett adatokat használtam fel. Az adatgyűjtésem nehezítette, hogy az EUROSTAT a csatlakozott országok adatait csak 1999-től tartja nyilván, ezért ezekre az országokra és évekre vonatkozó adatokat ún. „gyalogmódszerrel” kellett a KSH adataiból lekérdezni.

További problémát jelentett, hogy a KSH az akkori adatokat USD-ben közölte, az EUROSTAT adatbázisa pedig euróban, illetve 1998-ig ECU-ben. Így ezeket az adatokat a www.bundesbank.de/statistik/statistik_zeitreihen.php?func=row&tr=wj5636 honlapról kigyűjtött átváltási kulcsokkal számoltam át.

A vizsgálat 9, illetve 15 évet fog át. Viszonyszámok, egyenlegek számításához kezdő évnek az 1995-ös, valamint a 2001-es évet választottam, annak ellenére, hogy a mezőgazdasági termelés a '90-es évek elején a mélypontra volt. A kezdő időszak kiválasztásában szerepet játszott az is, hogy

a korábbi évekre vonatkozóan nem álltak rendelkezésemre megfelelően részletezett adatok. A vizsgálatot a 2009-es évvel zártam. A záró évvel szinte a legfrissebb adatokat is be tudtam mutatni, és így teljesebb képet tudok adni a végbement folyamatokról.

Mélyebb következtetések levonására kereskedelmi és piaci részesedés (Balassa, Vollrath, /RTA/ és Grubel – Lloyd-indexet /GL/, valamint konstans piaci részesedés /CMS/) mutatókat alkalmaztam. Ezen mutatók kiválasztásának indoka, hogy mindegyik ugyanazon formulát használja kiindulópontként, forrásadatként ugyanolyan típusú adatokat használ, amelyek már az egyszerű Balassa mutató kiszámításához is elegendők.

A klaszterezéshez a számításokat az SPSS 15.0. statisztikai program segítségével végeztem. A jövőre vonatkozó prognózis készítéséhez a termékek kivitelét illetően exponenciális, lineáris és logisztikus függvényelemzést végeztem, az illesztéseket PASW Statistics 18. programcsomaggal készítettem, és az ábrázolást az Excel táblázatkezelő program segítségével oldottam meg.

3. EREDMÉNYEK

3.1. A konstans piaci részesedés elemzése (CMS-constant market share analysis)

A konstans piaci részesedés elemzésének módszerét arra szokták alkalmazni, hogy azonosítsák az exportteljesítmény három összetevőjét: a piacinagyság-hatást, a piaciösszetétel-hatást és a versenyhatást.

A konstans piaci részesedés elemzése azon a feltételezésen nyugszik, hogy a bázisperiódus exportrészesedése a következő időszakban fennmarad egy meghatározott termékcsoporthoz képest. A kiinduló feltevés segítségével a piaci részesedés három strukturális komponensét lehet meghatározni. Elemzésem céljára bázisidőszaknak az EU-országokból a 2004. május 1-jén (EU-9), valamint a 2007. január 1-jén csatlakozott (EU-2) országcsoporthoz képest szállított magyar mezőgazdasági és élelmiszeripari kivitel 2001-2003 közötti átlagát választottam, amelyet a 2007-2009 évek átlagával hasonlítottam össze. Az exportteljesítmény összetevőinek meghatározásához a következő összefüggéseket használtam fel.

$$(q^1 - q^0) = S^0 (Q^1 - Q^0) + \sum (S_i^0 - S^0) \times Q_i^1 + (q^1 - \sum S_i^0 Q_i^1),$$

ahol q jelöli az EU-9-be, vagy az EU-2-be irányuló magyar mezőgazdasági és élelmiszeripari kivitel értékét, S Magyarország részesedése az EU-9, vagy az EU-2 teljes mezőgazdasági és élelmiszeripari importjából, S_i Magyarország részesedése az EU-9, vagy az EU-2 teljes mezőgazdasági importjából i termékcsoporthoz képest, Q az EU-9, vagy az EU-2-be irányuló teljes mezőgazdasági és élelmiszeripari kivitel, Q_i az EU-9, vagy EU-2-be irányuló teljes agrárexport i termékcsoporthoz képest. Az egyenlet azt mutatja, hogy az EU-9, vagy az EU-2-be szállított magyar mezőgazdasági és élelmiszeripari kivitel változását ($q^1 - q^0$) a fentiekben jelzett két időszak között három összetevőre bonthatjuk, amelyek az egyenlet jobb oldalán találhatók.

A piaci nagyság hatása az EU-9, vagy az EU-2 teljes mezőgazdasági és élelmiszeripari behozatalában bekövetkezett változásokat mutatja a fentiekben jelzett időpontokban. Ha ez növekszik/csökken, akkor konstans piaci részesedés mellett (S^0) Magyarország kivitele az EU-9, vagy EU-2-be növekedni/csökkenni fog, melynek mértékét az $S^0 (Q^1 - Q^0)$ kifejezés mutatja. A piaci nagyság hatás származhat például az EU keresletének eltolódásából, amely többek között a fogyasztói ízlésben bekövetkezett változásokra, a jövedelem növekedésére, az import iránti hajlandóság megváltozására vezethető vissza.

A piaciösszetétel-hatás arra vonatkozik, hogy az egyes termékcsoporthoz képest (tagországokhoz képest) eltérő részesedése van az EU-9, vagy az EU-2-be irányuló magyar mezőgazdasági és élelmiszeripari kivitelben, összehasonlítva hazánk részesedését a teljes EU-9, vagy EU-2 mezőgazdasági és

élelmiszeripari behozatalban. A bázis időszak során ($S_i^0 - S^0$) Magyarország mezőgazdasági kivitele növekedni/csökkenni fog, ha a kivitel arra a termékcsoportha (országokra) koncentrálódik (Q_i^1), amelyek gyorsabban/lassabban növekednek, mint az EU-9, vagy az EU-2 egészében. A piaci összetételhatását a kivitel kínálatában, valamint a behozatal keresletében történt változások kombinációjával lehet megmagyarázni.

A versenyhatás úgy kapjuk meg, hogy a következő időszakban ténylegesen megvalósult magyar kivitelből (q^1) kivonjuk azt a kiviteli szintet, amelyet akkor kaptunk volna, ha a bázisidőszak kiviteli részesedése minden termékcsoportha (tagállamban) változatlan maradt volna ($\sum S_i^0 Q_i^1$). A versenyhatás a kínálat változásának következményeként magyarázható, mint például a költségek csökkentése, a termelés hatékonyságának növekedése, a technológiai fejlődés, vagy kormányzati politika. [FERTŐ, 2000]

A konstans piaci részesedés (CMS) elemzését mind az EU-9 és az EU-2 termékcsoportha (HS-24), valamint az országcsoportha is elvégeztem.

Az **EU-9-be** irányuló magyar mezőgazdasági és élelmiszeripari kivitel **termékcsoportha** **bontását** a két periódusban a 1. táblázat mutatja. Magyarország részesedése az EU behozatalából 105,6%-ról 104,52%-ra esett vissza. Hazánk kiviteli növekedése meghaladta 532,45 millió eurót a vizsgált időszak alatt. Ezt a többletet a konstans piaci részesedés módszerének megfelelően három összetevőre bonthatjuk, amelyet a 1. táblázat alsó fele mutat.

A piaci nagyság hatása a kapott szám adatok szerint mintegy 745,70 millió euró (az összes többlet 140%-a) a piaci összetételhatása 102,0 millió euró (az összes többlet 19%) és a versenyhatás pedig -314,78 millió euró (az összes többlet -59%-a) volt.

A CMS elemzés szerint a magasabb mértékű magyar kivitel-növekedés alapvetően a piaci nagyság hatásnak köszönhető. Másképpen fogalmazva, a magyar mezőgazdasági és élelmiszeripari kivitel növekedésének fő forrása az volt, hogy az EU-9 mezőgazdasági és élelmiszeripari behozatala a két időszak alatt 285,3 %-kal emelkedett.

A piaciösszetétel-hatás 102,0 millió euró, míg a **versenyhatás** -314,78 millió euró volt. A piaci részesedés 8 termékcsoportha (tejtermékek, malomipari termékek, növényi nedv és kivonat, állati és növényi zsír, cukor és cukorkaárak, különböző ehető készítmények, élelmiszeripari melléktermék, valamint dohány és dohánypótlók) esetében növekedett. Ezzel párosult, hogy ezen termékek esetébe a piaciösszetétel-hatás negatív volt.

Tehát nem volt egyetlen egy termék sem, ahol a piaci részesedés növekedett volna, és a piaciösszetétel-hatás is pozitív lett volna. A negatív piaci összetételt megmagyarázhatja, hogy a hazai mezőgazdasági és élelmiszeripari kivitel azokra a termékekre koncentrálódott, ahol az EU-9 kereslete az átlagosnál alacsonyabb mértékben emelkedett. [FERTŐ, 2000]

1. táblázat: Konstans piaci részesedés elemzés árucsoportonként a 2004. május 1-jén csatlakozott EU-9 országocsoportra (millió EUR)

Árucsoportok	Teljes EU átlag import 2001-2003	Magyar export az EU9-be éves átlag 2001-2003	Magyar részesedés (%) S ⁰	Teljes EU átlag import 2007-2009 Q ¹	Magyar export az EU9-be éves átlag 2007-2009	Magyar részesedés	(s ⁰ - s ⁰)Q ¹	s ⁰ Q ¹
	(1)	(2)	(3)=(2)/(1)	(4)	(5)	(6)=(5)/(4)	(7)	(8)
Élő állatok	95,974	5,133	0,0535	316,285	11,737	0,0371	-1	17
Élelmezési célra alkalmas hús, vágási melléktermék és belsőség	370,415	41,503	0,1120	2 205,154	73,251	0,0332	125	247
Halak, héjas, puhatestű és más gerinctelen víziállatok	149,992	1,230	0,0082	739,495	1,389	0,0019	-35	6
Tejtermékek, madártojás, természetes méz, másutt nem említett, élelmezési célra alkalmas állati eredetű élelmiszer	288,962	4,204	0,0145	1 277,875	28,958	0,0227	-52	19
Másutt nem említett állati eredetű termékek	60,451	1,400	0,0232	195,423	1,829	0,0094	-6	5
Élő fa és egyéb növény, hagyma, gumó, gyökér és hasonló virág és díszítő lombzat	215,525	3,298	0,0153	479,899	3,671	0,0076	-19	7
Élelmezési célra alkalmas zöldségfélék, gyökerek és gumók	411,441	23,322	0,0567	1 148,675	29,168	0,0254	1	65
Élelmezési célra alkalmas gyümölcs és dió, citrusfélék és dinnyefélék héja	638,787	20,377	0,0319	1 883,681	26,053	0,0138	-45	60
Kávé, tea, matétea és fűszerek	159,070	7,006	0,0440	534,505	20,206	0,0378	-6	24
Gabonafélék	232,440	67,785	0,2916	785,790	183,765	0,2339	186	229
Malomipari termékek, maláta, keményítő, inulin, búzasikér	165,405	4,717	0,0285	333,867	16,563	0,0496	-9	10
Olajos magvak és olajtartalmú gyümölcsök, különféle magvak és gyümölcsök, ipari és gyógynövények, szalma és takarmány	163,156	10,595	0,0649	381,355	19,071	0,0500	4	25
Sellak, mézga, gyanta és más növényi nedv és kivonat	46,952	0,128	0,0027	94,565	0,522	0,0055	-5	0
Növényi eredetű nyersanyag fonásra, másutt nem említett növényi termék	2,046	0,135	0,0661	4,559	0,292	0,0641	0	0
Állati és növényi zsír és olaj, ezek bontási terméke, elkészített ételzsír és növényi eredetű viasz	472,809	12,203	0,0258	940,641	38,067	0,0405	-28	24
Húsból, halból, héjas és puhatestű, valamint gerinctelen víziállatból készült termék	158,737	14,405	0,0907	581,995	19,465	0,0334	20	53
Cukor és cukorárak	270,410	8,148	0,0301	725,843	61,568	0,0848	-18	22
Kakaó és kakaóképzőanyagok	375,681	14,232	0,0379	914,564	30,604	0,0335	-16	35
Gabona, liszt, keményítő vagy tej felhasználásával készült termék, cukrászati termék	439,735	13,199	0,0300	1 154,177	18,480	0,0160	-29	35
Zöldségfélékből, gyümölcsből, dióból és más növényi részekből előállított készítmények	315,985	51,396	0,1627	891,859	76,006	0,0852	96	145
Különböző ehető készítmények	682,320	27,382	0,0401	1 494,453	97,471	0,0652	-23	60
Italok, szesz és ecet	522,808	29,146	0,0557	1 736,930	85,747	0,0494	0	97
Az élelmiszeripar melléktermékei és hulladékai, elkészített állati takarmány	774,432	38,771	0,0501	1 165,761	67,164	0,0576	-6	58
Dohány és feldolgozott dohánypótló	230,657	2,655	0,0115	682,303	23,774	0,0348	-30	8
Összesen	7 244,192	402,372	0,0560	20 669,655	934,820	0,0452	102	1 250

Forrás: EUROSTAT (2010) adatai alapján saját számítás

	Q ⁰	q ⁰	S ⁰	Q ¹	q ¹
Konstans piaci részesedés (CMS elemzés euróban, %-ban)					
Piacinagyság-hatás	745,70	140%			
Piaciösszetétel-hatás	102,00	19%			
Versenyhatás	-314,78	-59%			
Összes nyereség (többlet)	532,45	100%			

(A táblázatban a HS és a CN besorolás szerinti termékek rövidítését használtam.)

Az **EU-9-be** irányuló magyar mezőgazdasági és élelmiszeripari kivitt **országokénti** megoszlásban is megvizsgáltam, amelynek eredményeit a 2. táblázat mutatja. A magyar agrárkivitel növekedésének összetevői egy-két elem esetében eltértek a termékcsoportonkénti bontásban kapott értékektől. A piacinagyság-hatása 745,7 millió euró (140%), amely megegyezik a termékenkénti vizsgálat eredményével. A versenyhatás -211,26 millió euró (-40%). A kétféle bontás által kapott eredmények között a nagyobb eltérés ennél a hatásnál tapasztalható (eltérés: 103,52). A piaciösszetétel-hatása az országokénti vizsgálatnál -2 millió euró. A termékenkénti vizsgálathoz képest ez 100 millió eurós eltérést mutat.

A konstans piaci részesedés országokénti elemzésének fő következtetése az, hogy a magyar kivitt növekedés **döntően a piaci nagyság hatásának** köszönhető. A piaciösszetétel-hatás és a versenyhatás is negatív volt, de ebben az esetben a versenyhatás vált meghatározóvá. A piaci

részesedés a 9 tagországból mindössze három esetében növekedett: Szlovákia, Ciprus és Málta. Ezek az országok a vizsgált időszak második felében a magyar kivitelnek megközelítőleg 15%-át adták. A piaciösszetétel-hatás két tagállam (Szlovénia és Szlovákia) kivételével negatív volt. A táblázat adataiból megállapítható, hogy egyetlen olyan ország volt (Szlovákia), ahol a piaci részesedés növekedett, és a piaciösszetétel-hatás is pozitív lett.

A táblázatból jól látszik, hogy a pozitív piacinagyság-hatás meghaladja mind a negatív piaciösszetétel-, mind a negatív versenyhatást is.

2. táblázat: Konstans piaci részesedés elemzés országokként a 2004. május 1-jén (EU-9), valamint 2007. január 1-jén (EU-2) csatlakozott országokra (millió EUR)

Ország	Teljes EU átlag import 2001-2003	Magyar export az EU9-be éves átlag 2001-2003	Magyar részesedés (%) S_i^0	Teljes EU átlag import 2007-2009 Q_i^1	Magyar export az EU9-be éves átlag 2007-2009	Magyar részesedés (%) $(s_i^0 - s^0)Q_i^1$	$(s_i^0 - s^0)Q_i^1$	$s_i^0 Q_i^1$
	(1)	(2)	(3)=(2)/(1)	(4)	(5)	(6)=(5)/(4)	(7)	(8)
Csehország	1 678,21	89,197	0,0531	4 635,66	190,103	0,041	-11,11	246,385
Lengyelország	2 339,92	118,054	0,0505	7 411,86	224,893	0,0303	-37,74	373,944
Szlovákia	809,664	55,46	0,0685	2 604,86	295,346	0,1134	33,74	178,427
Szlovénia	544,664	91,073	0,1672	1 249,10	135,38	0,1084	139,48	208,861
Észtország	464,204	14,365	0,0309	848,597	12,415	0,0146	-20,87	26,26
Lettország	453,709	11,105	0,0245	1 196,74	19,805	0,0165	-37,18	29,292
Litvánia	434,489	19,317	0,0445	1 664,89	34,521	0,0207	-18,45	74,019
Ciprus	269,384	3,449	0,0128	649,508	17,249	0,0266	-27,76	8,316
Málta	249,959	0,352	0,0014	408,439	5,108	0,0125	-22,11	0,575
2004. május 1-jén csatlakozott EU-9 országcsoport összesen	7 244,209	402,372	0,0555	20 669,655	934,82	0,045	-2,00	1 146,079

Bulgária	261,968	21,477	0,0820	1 216,769	79,425	0,0653	-137,54	99,755
Románia	795,115	184,681	0,2323	2 996,559	635,356	0,2120	111,60	696,009
2007. január 1-jén csatlakozott EU-2 országcsoport összesen	1 057,083	206,158	0,195	4 213,328	714,781	0,17	-25,94	795,764

Q^0 q^0 S^0 Q^1 q^1

Forrás: EUROSTAT [2010] adatai alapján saját számítás

Konstans piaci részesedés (CMS elemzés euróban, %-ban)

	EU-2		EU-9	
Piacinagyság-hatás	615,55	121%	745,7	140%
Piaciösszetétel-hatás	-25,94	-5%	-2,00	0%
Versenyhatás	-80,98	-16%	-211,26	-40%
Összes nyereség (többlét)	508,62	100%	532,45	100%

Az **EU-2-be** irányuló magyar mezőgazdasági és élelmiszeripari kivitel **termékcsoportonkénti bontását** a két periódusban a 3. táblázat mutatja. Magyarország részesedése az EU-2 behozatalából 19,5%-ról 16,96%-ra esett vissza. Hazánk kiviteli növekedése meghaladta 508,62 millió eurót a vizsgált időszak alatt. Ezt a többletet a konstans piaci részesedés módszerének megfelelően három összetevőre bonthatjuk, amelyet a 3. táblázat alsó fele mutat. A piaci nagyság hatása a kapott számadatok szerint mintegy 615,55 millió euró (az összes többlet 121%-a) a piaci összetétel hatása -111,0 millió euró (az összes többlet -22%) és a versenyhatás pedig 3,63 millió euró (az összes többlet 1%-a) volt.

A CMS elemzés szerint a magasabb mértékű **magyar kivitel-növekedés alapvetően a piacinagysághatásnak köszönhető**. Másképpen fogalmazva, a magyar mezőgazdasági és élelmiszeripari kivitel növekedésének fő forrása az volt, hogy az EU-2 mezőgazdasági és élelmiszeripari behozatala a két időszak alatt 346,72%-kal emelkedett.

A piaciösszetétel-hatás -111,0 millió euró, míg a versenyhatás 3,63 millió euró volt. A piaci részesedés 15 termékcsoporthoz esetében növekedett. Ezzel párosult, hogy ezen termékek közül csak egy termék (gabonafélék) esetében volt a piaciösszetétel-hatás pozitív, és egy termék (növényi eredetű nyersanyag, másutt nem említett növényi termékek) esetében pedig nulla. A negatív piaci összetételt megmagyarázhatja, hogy a hazai mezőgazdasági és élelmiszeripari kivitel azokra a termékekre koncentrálódott, ahol az EU-2 kereslete az átlagosnál alacsonyabb mértékben emelkedett. A mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek kivitelének emelkedése a pozitív versenyhatásnak volt köszönhető.

Az **EU-2-be** irányuló magyar mezőgazdasági és élelmiszeripari kivitt **országokénti** megoszlásban is megvizsgáltam, amelynek eredményeit a 2. táblázat mutatja. A magyar agrárkivitel növekedésének összetevői két tétel esetében térnek el a termékcsoporthoz kénti bontásban kapott értékektől. A piaci nagyság hatása 615,55 millió euró (121%). A versenyhatás - 80,98 millió euró (-16%), amely a termékenkénti elemzésnél kapott eredménytől -77,35 millió euróval tér el. A piaciösszetétel-hatása -25,94 millió euró (-5%).

A konstans piaci részesedés országokénti és termékenkénti elemzésének **fő következtetése** az, hogy **az EU-9-ben és az EU-2-ben is a magyar kiviteli növekedés döntően a piaci nagysághatásának köszönhető**.

A piaciösszetétel-hatás az EU-2-nél az országcsoporthoz kénti bontásnál is, valamint a termékcsoporthoz kénti bontásnál is negatív. Az EU-9-nél az országokénti bontásnál a piaciösszetétel-hatás negatív, míg a termékenkénti bontásnál pozitív. A piaci részesedés az EU-2 országokban 15 termék esetében, az EU-9 országcsoporthoz kénti bontásban pedig két terméknél növekedett. A táblázat adataiból megállapítható, hogy az EU-2 országcsoporthoz kénti bontásban csak egy olyan termék (gabonafélék) volt, ahol a piaci részesedés növekedett és a piaciösszetétel-hatás is pozitív.

A táblázatból jól látszik, hogy az EU-9-nél a termékcsoporthoz kénti vizsgálatban a pozitív piaci nagysághatása meghaladja a negatív versenyhatást, míg az EU-2-nél pedig a pozitív piacinagysághatás halad meg a negatív piaci összetétel hatását.

3. táblázat: Konstans piaci részesedés elemzés árucsoportokra a 2007. január 1-jén csatlakozott (EU-2) országokra (millió EUR)

Árucsoportok	Teljes EU átlag import 2001-2003	Magyar export az EU9-be éves átlag 2001-2003	Magyar részesedés (%) S_i^0	Teljes EU átlag import 2007-2009 Q_i^1	Magyar export az EU9-be éves átlag 2007-2009	Magyar részesedés (%)	$(s_i^0 - s_i^1)Q_i^1$	$s_i^0Q_i^1$
	1	2	(3)=(2)/(1)	(4)	(5)	(6)=(5)/(4)	(7)	(8)
Élő állatok	46,461	32,325	0,6958	121,427	35,303	0,2907	61	84
Élelmezési célra alkalmas hús, vágási melléktermék és belsőség	180,252	20,374	0,1130	847,931	112,660	0,1329	-70	96
Halak, héjas, puhatestű és más gerinctelen víziállatok	19,442	0,137	0,0070	82,603	1,808	0,0219	-16	1
Tejtermékek, madártojás, természetes méz, másutt nem említett, élelmezési célra alkalmas állati eredetű élelmiszer	38,614	5,254	0,1361	272,778	39,147	0,1435	-16	37
Másutt nem említett állati eredetű termékek	5,709	0,734	0,1286	30,671	1,258	0,0410	-2	4
Élő fa és egyéb növény, hagyma, gumó, gyökér és hasonló virág és díszítő lombozat	12,379	1,851	0,1495	84,034	10,120	0,1204	-4	13
Élelmezési célra alkalmas zöldségfélék, gyökerek és gumók	22,020	2,417	0,1098	105,300	7,767	0,0738	-9	12
Élelmezési célra alkalmas gyümölcs és dió, citrusfélék és dinnyefélék héja	36,191	0,405	0,0112	161,601	8,374	0,0518	-30	2
Kávé, tea, matétea és fűszerek	26,680	7,168	0,2687	101,039	2,828	0,0280	7	27
Gabonafélék	100,431	52,215	0,5199	271,853	161,486	0,5940	88	141
Malomipari termékek, maláta, keményítő, inulin, búzasikér	42,274	19,885	0,4704	119,494	39,562	0,3311	33	56
Olajosmagvak és olajtartalmú gyümölcsök, különféle magvak és gyümölcsök, ipari és gyógynövények, szalma és takarmány	18,070	1,944	0,1076	133,681	16,431	0,1229	-12	14
Sellak, mézga, gyanta és más növényi nedv és kivonat	5,671	0,020	0,0036	18,293	0,073	0,0040	-4	0
Növényi eredetű nyersanyag fonásra, másutt nem említett növényi termék	0,273	0,114	0,4197	1,203	0,546	0,4535	0	1
Állati és növényi zsír és olaj, ezek bontási terméke, elkészített ételzsír és növényi eredetű viasz	58,896	3,398	0,0577	182,880	39,162	0,2141	-25	11
Húsból, halból, héjas és puhatestű, valamint gerinctelen víziállatból készült termék	14,751	2,418	0,1639	63,402	11,869	0,1872	-2	10
Cukor és cukorárak	27,332	2,408	0,0881	153,382	31,103	0,2028	-16	14
Kakaó és kakaókészítmények	40,255	1,703	0,0423	150,554	10,016	0,0665	-23	6
Gabona, liszt, keményítő vagy tej felhasználásával készült termék, cukrászati termék	48,114	5,875	0,1221	205,493	27,669	0,1346	-15	25
Zöldségfélékből, gyümölcsből, dióból és más növény részekből előállított készítmények	43,807	9,070	0,2070	194,316	28,855	0,1485	2	40
Különböző ehető készítmények	94,294	6,930	0,0735	290,417	35,184	0,1211	-35	21
Italok, szesz és ecet	38,767	2,482	0,0640	241,112	25,743	0,1068	-32	15
Az élelmiszeripar melléktermékei és hulladékai, elkészített állati takarmány	64,330	25,562	0,3974	193,501	67,383	0,3482	39	77
Dohány és feldolgozott dohánypótló	72,071	1,470	0,0204	186,363	0,435	0,0023	-33	4
Összesen	1 057,083	206,158	0,1950	4 213,328	714,782	0,1696	-111	711

Forrás: EUROSTAT [2010] adatai alapján saját

Konstans piaci részesedés (CMS elemzés euróban,

Piacinagyság-hatása	615,55	121%
Piacösszetétel-hatása	-111,00	-22%
Versenyhatás	3,63	1%
Összes nyereség (többlet)	508,62	100%

Összefoglalva: Összességében megállapítható, hogy a hazai mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek pozíciója a 2001-2003-as évek átlagáról a 2007-2009-es évek átlagára az EU-9 és az EU-2 esetében is javult. Az EU-9 esetében azonban ellentmondás látható: ugyanis az 532,45 millió eurós nyereség elérése komoly versenyképesség-romlással párosult.

A CMS elemzés megmutatta azt, hogy az **EU-9-be és EU-2-be** szállított magyar mezőgazdasági és élelmiszeripari kivitel növekedésének fő forrása terméksoportonként és országonként is a piacinagyság- hatás volt. A kiviteli teljesítményt erőteljesen befolyásolta az országsoportonkénti negatív versenyhatás. A piaciösszetétel-hatás negatív hatás erősebb volt az EU-2 országsoportonkénti, valamint jelentős volt az EU-2 terméksoportonkénti bontásban is.

A H-1 hipotézisem első része – „**A magyar mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek az EU-2-vel (2007. január 1-jén csatlakozott országcsoporthoz) folytatott kereskedelemben versenyképesek, míg az EU-9-cel (2004. május 1-jén csatlakozott országcsoporthoz) szemben nem azok.**” – nem teljesen igazolódott be, ugyanis összességében mindkét országsoporttal szemben negatív a versenyhatásunk. Van azonban néhány ország (Szlovákia, Ciprus, Málta), illetve az EU-9 országsoportnál 8 termék, az EU-2 országsoportnál 15 termék, amelyek esetében versenyképesek vagyunk.

3.2. Ágazaton belüli kereskedelem mérése a Grubel-Lloyd-indexszel

3.2.1. Ágazaton belüli kereskedelem Magyarország és az EU közötti agrár-élelmiszeripari kereskedelemben

Elemzésem Magyarország és az EU-26, Magyarország és az EU-15, Magyarország és az EU 9, valamint a 2007. január 1-jén csatlakozott EU-2 országsoportokkal folytatott kereskedelemre koncentrálok. Számításokat végeztem továbbá az EU-10 és az EU-17, Közép-kelet-európai országok és az EU-22, Balti országok és az EU-24, Mediterrán országok és EU-25, valamint az EU-2 és az EU-24 kereskedelmi kapcsolataira is, terméksoportonként a 2001-2009 közötti periódusra, kiemelve a 2001, 2004 és 2009-es gazdasági éveket. A tézisfűzetben csak azokat az országsoportokat mutatom be, amelyekhez hipotézisem kapcsolódik. A vizsgálat során használt adatok az EUROSTAT adatbázisából származnak

Fertő (2003) szerint, az azonos javak egymással való cseréje az ún. iparágon belüli külkereskedelem. Az egyik magyarázat az iparágon belüli külkereskedelem létezésére az, hogy a statisztikai adatok túlságosan aggregáltak. Egy másik magyarázat lehet a fenti jelenségre, hogy a fogyasztók szeretik a változatosságot, a márkabőséget. A termelés oldaláról megvizsgálva: az iparágak fejlődése más-más sebességű lehet, ami költségkülönbségekhez vezethet ugyanazon termékek vonatkozásában két ország között.

A klasszikus Grubel – Lloyd-indexet (GL-index) az ágazaton belüli kereskedelem (intra-industry trade, IIT) mérésére használjuk.

Magyarország EU-val folytatott ágazaton belüli kereskedelmének néhány jellemzőjét a mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek esetében a 4. táblázat mutatja.

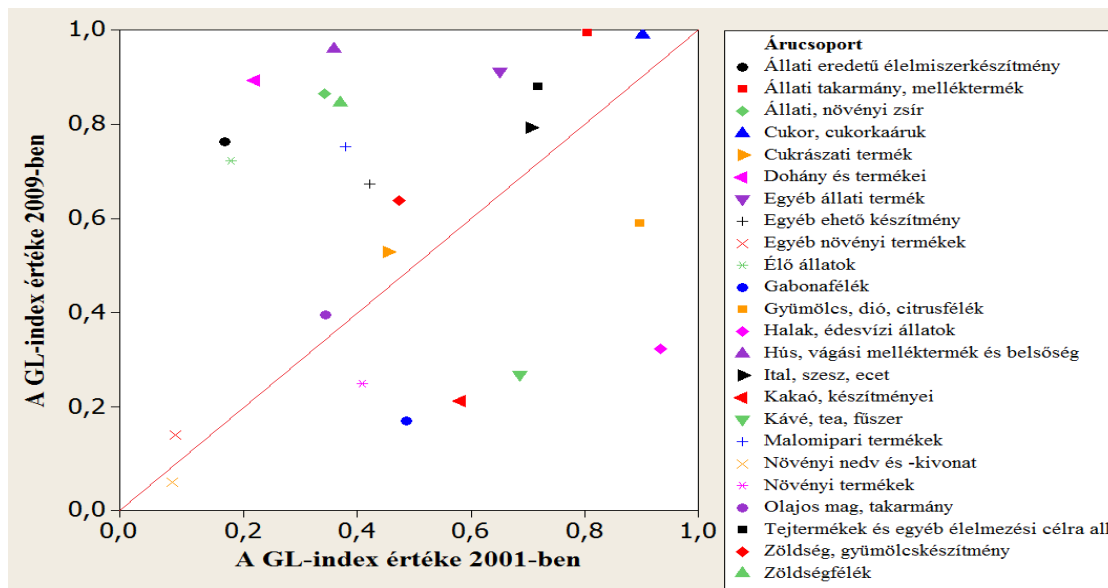
4. táblázat: Grubel – Lloyd-indexek a magyar-EU, valamint az EU-EU mezőgazdasági és élelmiszer-ipari kereskedelemben a 2001, 2004 és 2009-es években

A harmonizált rendszer (HS) és a kombinált nómenklátúra (CN) áruosztályai	HUN/ EU-15/ 2001	HUN/ EU-15/ 2004	HUN/ EU-15/ 2009	HUN/ EU-9/ 2001	HUN/ EU-9/ 2004	HUN/ EU-9/ 2009	KKE/ EU- 22/ 2001	KKE/ EU-22/ 2004	KKE/ EU- 22/ 2009	Med./ EU- 25/ 2001	Med./ EU- 25/ 2004	Med. / EU- 25/ 2009
Élő állatok	0,18	0,64	0,72	0,34	0,53	0,56	0,39	0,49	0,96	0,37	0,69	0,08
Élelmezési célra alkalmas hús, vágási melléktermék és belsőség	0,36	0,49	0,96	0,61	0,61	0,59	0,50	0,78	0,92	0,21	0,22	0,43
Halak, héjas, puhatestű és más gerinctelen víziállatok	0,93	0,50	0,32	0,55	0,19	0,36	0,77	0,88	0,95	0,44	0,36	0,22
Tejtermékek, madártojás, természetes méz, másutt nem említett, élelmezési célra alkalmas állati eredetű élelmiszer	0,72	0,87	0,88	0,22	0,13	0,22	0,64	0,55	0,76	0,33	0,38	0,73
Másutt nem említett állati eredetű termékek	0,65	0,80	0,91	0,18	0,14	0,77	0,82	1,00	0,88	0,88	0,11	0,87
Élő fa és egyéb növény, hagyma, gumó, gyökér és hasonló virág és díszítő lombozat	0,41	0,28	0,25	0,18	0,15	0,86	0,43	0,41	0,37	0,01	0,01	0,00
Élelmezési célra alkalmas zöldségfélék, gyökerek és gumók	0,37	0,67	0,85	0,96	0,55	0,79	0,88	0,96	0,89	0,55	0,68	0,53
Élelmezési célra alkalmas gyümölcs és dió, citrusfélék és dinnyefélék héja	0,90	0,79	0,59	0,49	0,43	0,97	0,76	0,69	0,54	0,89	0,83	0,72
Kávé, tea, matétea és fűszerek	0,69	1,00	0,27	0,90	0,42	0,99	0,88	0,53	0,64	0,17	0,13	0,15
Gabonafélék	0,49	0,33	0,17	0,56	0,72	0,37	0,79	0,77	0,29	0,00	0,00	0,01
Malomipari termékek, maláta, keményítő, inulin, búzasikér	0,38	0,96	0,75	0,92	0,69	0,98	0,90	0,92	0,86	0,01	0,05	0,02
Olajos magvak és olajtartalmú gyümölcsök, különféle magvak és gyümölcsök, ipari és gyógynövények...	0,34	0,30	0,40	0,63	0,60	0,82	0,53	0,61	0,54	0,26		0,30
Sellak, mézga, gyanta és más növényi nedv és kivonat	0,07	0,05	0,04	0,11	0,03	0,42	0,23	0,41	0,43	0,01	0,00	0,00
Növényi eredetű nyersanyag, másutt nem említett növényi termék	0,08	0,12	0,14	0,48	0,52	0,39	0,28	0,49	0,68	0,69	0,95	0,00
Állati és növényi zsír és olaj, ezek bontási terméke, elkészített ételzsír és növényi eredetű viasz	0,34	0,66	0,87	0,44	0,61	0,80	0,21	0,31	0,72	0,04	0,12	0,02
Húsból, halból, héjas és puhatestű, valamint gerinctelen víziállatból készült termék	0,17	0,41	0,76	0,68	0,99	0,51	0,50	0,61	0,73	0,01	0,03	0,00
Cukor és cukorárak	0,90	0,60	0,99	0,71	0,82	0,99	0,88	0,56	0,98	0,05	0,21	0,02
Kakaó és kakaókészítmények	0,58	0,50	0,21	0,51	0,54	0,66	0,74	0,73	0,81	0,08	0,01	0,00
Gabona, liszt, keményítő vagy tej felhasználásával készült termék, cukrászati termék	0,45	0,36	0,53	0,51	0,32	0,47	0,61	0,73	0,86	0,02	0,04	0,05
Zöldségfélékből, gyümölcsből, dióból és más növény részekből előállított készítmények	0,47	0,57	0,64	0,68	0,97	0,56	0,61	0,73	0,91	0,36	0,33	0,22
Különböző ehető készítmények	0,42	0,38	0,67	0,65	0,73	1,00	0,45	0,64	0,90	0,17	0,17	0,09
Italok, szesz és ecet	0,70	0,86	0,79	0,98	0,57	1,00	0,95	0,77	0,73	0,27	0,22	0,11
Az élelmiszeripar melléktermékei és hulladékai, elkészített állati takarmány	0,80	0,93	1,00	0,64	0,53	0,67	0,46	0,59	0,88	0,06	0,04	0,04
Dohány és feldolgozott dohánypótló	0,22	0,55	0,89	0,49	0,40	0,37	0,98	0,45	0,56	0,04	0,49	0,14

Forrás: EUROSTAT [2010] adatai alapján saját számítás

Magyarország és az EU-15 közötti kereskedelemben 12 terméknél (élő állatok; élelmezési célra alkalmas hús és vágási melléktermék; tejtermékek; állati eredetű termékek; zöldségfélék; olajosmagvak; növényi termékek; állati és növényi zsír; húsból, halból készült termékek; zöldség, gyümölcskészítmények; élelmiszeripari melléktermékek; állati takarmányok; valamint dohány és termékei) volt folyamatos növekedés a GL-indexek értékénél.

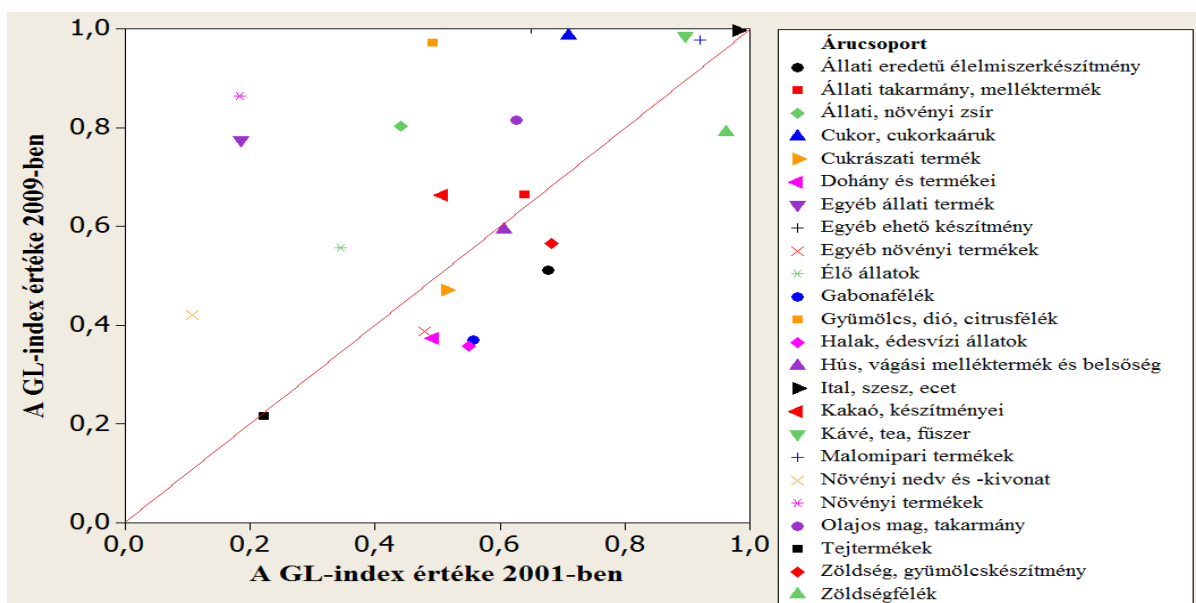
Hat terméknel (halak, héjas, puhatestű víziállatok; élő fa és egyéb növény; élelmezési célra alkalmas gyümölcs, citrusfélék; gabonafélék; növényi nedv és kivonat; valamint a kakaó és készítményei) figyelhető meg folyamatos csökkenés 2001-ről 2004-re, majd 2009-re. Ezt a 1. ábra mutatja.

Forrás: EUROSTAT [2010] adatai alapján saját ábrázolás

1. ábra: Magyarország/EU-15 GL-index pontdiagramja

A következő ábrából kitűnik, hogy Magyarország és az EU-9 közötti kereskedelemben 2001-ről 2004-re, majd 2009-re a GL-indexek folyamatosan növekedtek a következő termékeknél: élő állatok; állati és növényi zsírok, cukor és cukorkaárúk, kakaó és készítményei; különböző ehető készítmények és az italok, szesz, ecet. Az utóbbi két termék esetében 2009-ben az index értéke 1 volt, ami azt jelenti, hogy ezen termékek esetében tökéletes ágazaton belüli kereskedelemről beszélhetünk. Ezen országcsoportnál a legtöbb termék esetében ingadozás volt a GL-indexek értékeiben, valamint két termék esetében (húsból, halból és puhatestű víziállatokból készült termékek, és a dohány és feldolgozott dohánypótló) beszélhetünk folyamatos csökkenésről.

Forrás: EUROSTAT [2010] adatai alapján saját ábrázolás

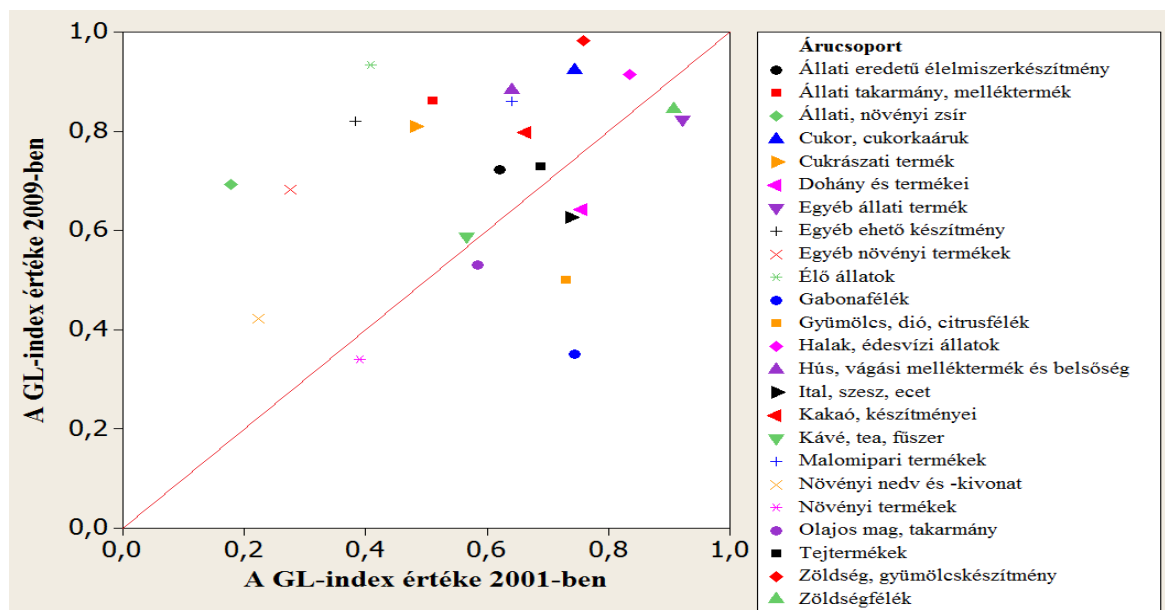
2. ábra: Magyarország/EU-9 GL-index pontdiagramja

A GL-indexek pontértékei közül a tejtermék az átlón, a hús, vágási melléktermékek közvetlenül az átló mellett helyezkednek el, ami arra utal, hogy ennél a két terméknel nem történt változás az

ágazaton belüli kereskedelem szerkezetében. A legjelentősebb változás a növény és egyéb állati termékeknél következett be, ugyanis ezek a termékek kerültek az átlótól legtávolabbra. (2. ábra)

3.2.2. Ágazaton belüli kereskedelem az EU egyes országcsoportjai közötti agrár-élelmiszeripari kereskedelemben

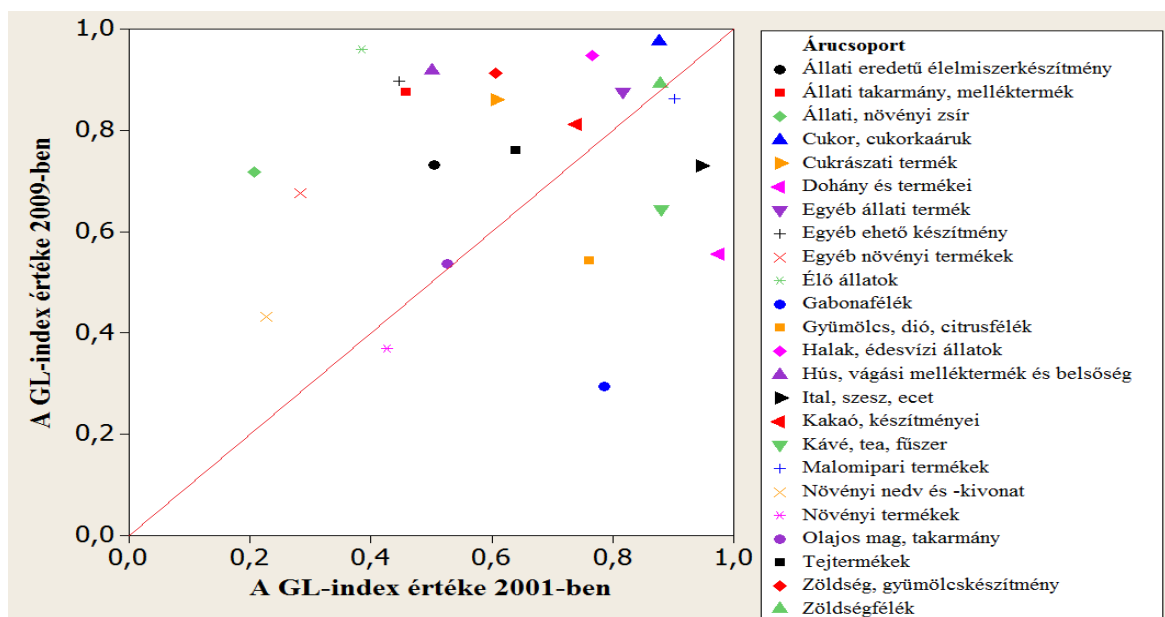
Az EU-10 és az EU-17 kapcsolatában (3. ábra), valamint a Közép-kelet-európai országok és az EU-22 ország-csoportokkal (4. ábra) bonyolított kereskedelmi forgalomban a legmagasabbak az index értékek. Az EU-10 és az EU-17 kapcsolatában 12 termék, a Közép-kelet-európai országok és az EU-22 országcsoport kapcsolatában pedig 11 termék esetében 2009-ben az index (folyamatosan növekvő) 0,42 és 0,98 közötti értéket mutat.

Forrás: EUROSTAT [2010] adatai alapján saját ábrázolás

3. ábra: EU-10/EU-17 GL-index pontdiagramja

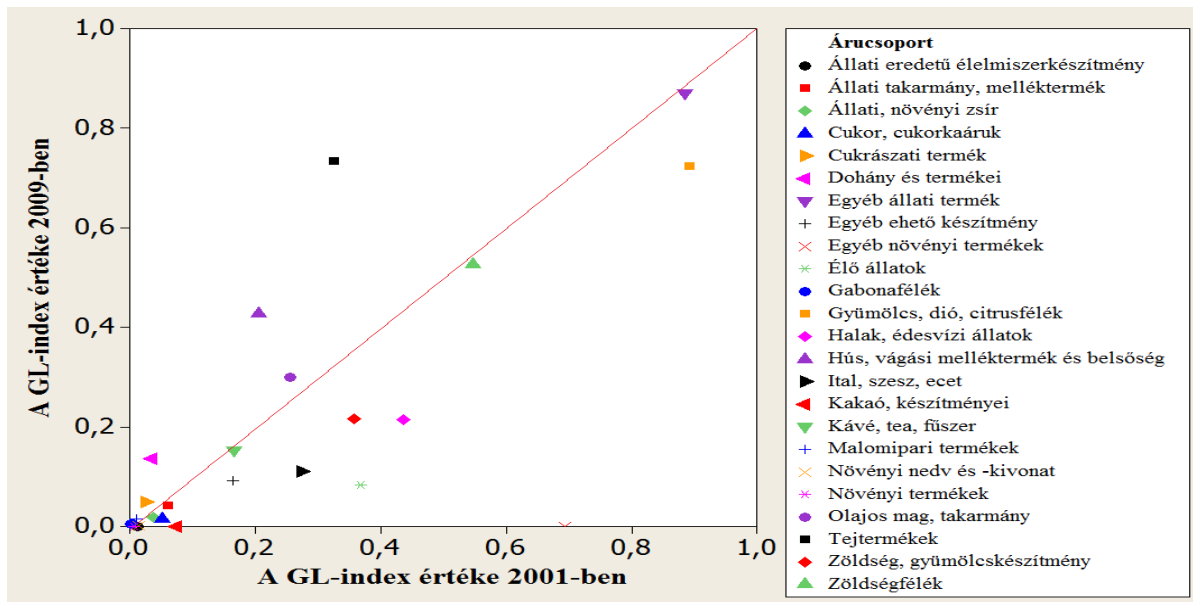
A Közép-kelet-európai országcsoportnál egy termék esetében (másutt nem említett állati eredetű termékek) volt a GL-index értéke 1, ami a tökéletes ágazaton belüli kereskedelemre utal. (4. ábra)

Forrás: EUROSTAT [2010] adatai alapján saját ábrázolás

4. ábra: Közép-kelet-európai országok/EU-22 GL-index pontdiagramja

A Mediterrán országok és az EU-25 országok között bonyolított kereskedelem (5. ábra) GL-indexei öt termék esetében mutatnak folyamatos növekedést, és ugyanennyi termék esetében csökkenést. A legmagasabb indexérték a gyümölcs, dió és citrusfélék kereskedelmi forgalmából számított. Itt az értékek, ha minimálisan is, de csökkentek 2001 és 2009 között. A kiviteli értékük 2001-ről 2004-re növekedett, majd 2004-ről 2009-re csökkent. A Mediterrán országok/EU-25 országsoportnál 1 termék (malomipari) esetében volt a számított GL-index értéke 0, ami arra utal, hogy ezen termék esetében nincs ágazatok közötti kereskedelem.

Forrás: EUROSTAT [2010] adatai alapján saját ábrázolás

5. ábra: Mediterrán országok/EU-25 GL-index pontdiagramja

Összegezve: A H-2 hipotézisem első része, mely szerint – „Az ágazaton belüli kereskedelem szerkezetében az EU-15 országsoportnál kevesebb változás figyelhető meg, mint az EU-9 országsoportnál” – nem igazolódott be, ugyanis az EU-9-ben történt kevesebb változás a termékek szerkezetében.

A H-2 hipotézisem második része, mely szerint – „A Mediterrán országsoport/EU-25 országsoport ágazaton belüli kereskedelem szerkezetében kevesebb változás történt, mint a KKE országok/EU-22 országsoportnál” – beigazolódott, ugyanis a Mediterrán országsoportnál a termékek szerkezetében minimális változás történt, míg ez nem mondható el a KKE/EU-22 országsoport esetében, mert ott jelentős volt a változás.

3.3. A versenyképesség és a komparatív előnyök elmélete és mérési lehetőségei

Értekezésemnek ebben a pontjában a magyar agrárkereskedelem szerkezetének dinamikáját vizsgáltam 2001-2009 között (ezen belül 2001, 2004, 2009-es évekre, valamint 2001-2003, 2004-2006, és 2007-2009-es időszakokra) öt referenciapiacra. A kereskedelem specializációjának mérésére a **Balassa indexet** használtam. A komparatív előny Balassa szerint magas exportpiaci részesedésben, a komparatív hátrány pedig alacsony exportpiaci részesedés formájában jelentkezik.

A komplex mutatók közül az egyik legnépszerűbb a **megnyilvánuló komparatív előnyök** (RCA) módszere. Az RCA egyik legfontosabb kritikája, hogy csak az exportot veszi figyelembe, nem számol az importtal. További hiányosság, hogy nem jelzi, milyen szerepet tölt be adott ország exportja a világpiacon. Legfőbb erénye az egyszerűség, hiszen kevés adatra van szükség, és könnyen kezelhető. Az RCA, illetve az export termékösszetételének időbeni változása megmutathatja, mely területeken javulhat a versenyképesség, mely területekre érdemes összpontosítani. [ELEKES-PÁLOVICSNÉ, 2001]

A Balassa-indexet különösen az eltérő gazdaságpolitika (agrárpolitika) hatásainak elhanyagolása, valamint az aszimmetrikus értékek miatt szokták kritizálni. A kereskedelmi szerkezetet eltorzítják a különböző állami beavatkozások és kereskedelmi korlátozások, a B-index aszimmetrikus értéke pedig azt jelenti, hogy ha egy országnak egy termékből komparatív előnye van, akkor az index értékek egytől végtelenig terjednek, viszont komparatív hátrány esetén csak nulla és egy között mozog ezek értéke, amely adott ágazat relatív súlyának túlbecsléséhez vezet. [FERTŐ, 2003]

Ez utóbbi probléma részleges feloldásához kapcsolódik a B-index besorolási lehetősége, amelyet Hinloopen-van Marrewijk [2001] dolgoztak ki:

- A. kategória: $0 < B \leq 1$
- B. kategória: $1 < B \leq 2$
- C. kategória: $2 < B \leq 4$
- D. kategória: $4 < B$

Az A kategóriába tartoznak azok a termékcsoportok, amelyek nem rendelkeznek komparatív előnnyel, a B kategóriába azok, amelyek gyenge, a C-be amelyek közepes, és a D-be amelyek erős komparatív előnnyel rendelkeznek. Ennek a csoportosításnak az előnye az, hogy könnyen értelmezhető.

3.3.1. Megnyilvánuló komparatív előnyök az EU országcsoportokkal szemben

A B-indexeket öt különböző referencia-csoportra számoltam ki, melyek a következők:

Az EU-15; a 2004. május 1-jén csatlakozott Közép-kelet európai (Magyarország kivételével), a Balti, valamint a Mediterrán országok és a 2007. január 1-jén csatlakozott EU-2 országcsoport. Az EU-15 esetén a 2004. május 1-je előtt csatlakozott országokat vettem figyelembe. A vizsgálat során használt adatok az EUROSTAT adatbázisból származnak.

A téziszüzetben csak azt a két országcsoportot mutatom be, amelyekhez a hipotézisem kapcsolódik (KKE-i országok és a Mediterrán országok).

A.)

Az 5. táblázat, valamint a 6. ábra a magyar mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek megnyilvánuló komparatív előnyeit és hátrányait mutatja a **2004. május 1-jén csatlakozott Közép-kelet-európai országokban** a 2001, 2004 és 2009-es években, valamint 2001-2003, 2004-2006 és 2007-2009 időszakokban.

Hazánknak **nem volt komparatív előnye** egyik évben és egyik időszakban sem a következő termékeknél:

a halak és édesvízi állatok, a tejtermékek, az egyéb állati és növényi termékek, a zöldségfélék, a gyümölcsök, a dió és citrusfélék, a növényi nedv és kivonat, a kakaó és készítményei, a cukrászati termékek, valamint a dohány és termékei esetében.

Gyenge a komparatív előnyünk:

a malomipari termékek, a zöldség és gyümölcskészítmények, az állati takarmányok és melléktermékek esetében 2004-től-2009-ig, a hús és vágási melléktermékeknél 2001-2006 között, az olajosmag és takarmány csoportnál 2001-2009-ig, az élő állatoknál a 2007-2009-es időszakban.

Közepes volt a komparatív előnyünk:

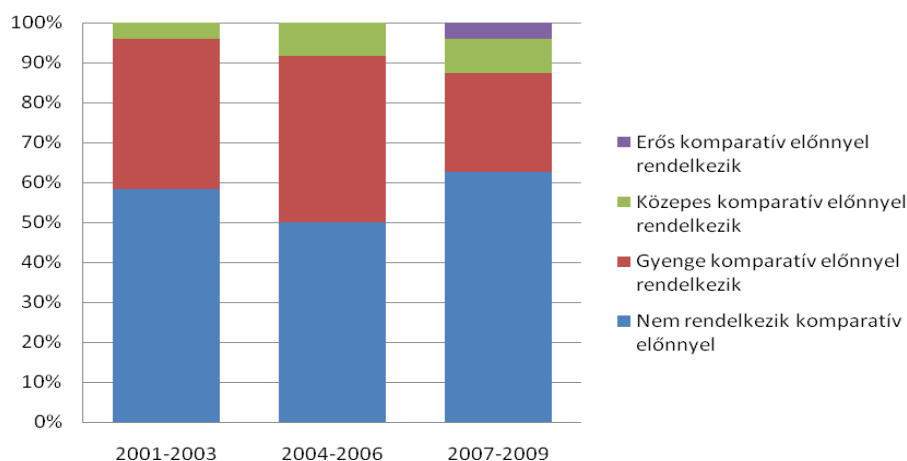
a gabonafélék esetében 2001-2006 között, az egyéb növényi termékek esetében pedig 2005-től-2009-ig.

Erős komparatív előnyünk jelenleg csak egy termékcsoport esetében mutatható ki, nevezetesen a gabonafélék esetében 2007-2009 között.

5. táblázat: B-index szerinti besorolás a 2004. május 1-jén csatlakozott KKE országcsoportra

	2001		2001-2003		2004		2004-2006		2009		2007-2009	
	db	%	db	%	db	%	db	%	db	%	db	%
A. kategória: $0 < B \leq 1$ nem rendelkeznek komparatív előnnyel	15	63	14	58	13	54	12	50	14	58	15	63
B. kategória: $1 < B \leq 2$ gyenge komparatív előnnyel rendelkezik	8	33	9	38	9	38	10	42	9	38	6	25
C. kategória: $2 < B \leq 4$ közepes komparatív előnnyel rendelkezik	1	4	1	4	2	8	2	8	1	4	2	8
D. kategória: $4 < B$ erős komparatív előnnyel rendelkezik	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	4

Forrás: EUROSTAT [2010] adatai alapján saját számítás

Forrás: EUROSTAT [2010] adatai alapján saját számítás

6. ábra: B-index besorolásának grafikus ábrázolása a 2004. május 1-jén csatlakozott KKE országcsoportra

B.)

A 6. táblázat, valamint a 7. ábra tartalmazza a **2004. május 1-jén csatlakozott Mediterrán országokkal** kapcsolatban fennálló komparatív előnyeinket és hátrányainkat a fent jelzett időpontokban és időszakokban.

Hazánknak ezen országcsoporttal szemben van a **legerősebb megnyilvánuló komparatív előnye** az élő állatok, növényi termékek, gabonafélék, malomipari termékek, olajosmagvak, takarmány, egyéb növényi termékek, állati eredetű élelmiszerkészítmény és az állati takarmány és melléktermékeknél.

Közepes a kapcsolat a kávé, tea, fűszereknél; és nincs komparatív előnyünk a halak, édesvízi állatok, a tejtermékek, zöldségfélék, gyümölcs, dió, citrusfélék és a dohány termékcsoportoknál.

6. táblázat: B-index szerinti besorolás a 2004. május 1-jén csatlakozott Mediterrán országsoportra

	2001		2001-2003		2004		2004-2006		2009		2007-2009	
	db	%	db	%	db	%	db	%	db	%	db	%
A. kategória: $0 < B \leq 1$ nem rendelkeznek komparatív előnnyel	6	25	8	33	9	39	9	38	5	22	7	30
B. kategória: $1 < B \leq 2$ gyenge komparatív előnnyel rendelkezik	3	13	3	13	1	4	0	0	4	17	3	13
C. kategória: $2 < B \leq 4$ közepes komparatív előnnyel rendelkezik	5	21	3	13	2	9	2	8	3	13	3	13
D. kategória: $4 < B$ erős komparatív előnnyel rendelkezik	10	42	10	42	11	48	13	54	11	48	10	43

Forrás: EUROSTAT [2010] adatai alapján saját számítás

Forrás: EUROSTAT [2010] adatai alapján saját számítás

7. ábra: B-index besorolásának grafikus ábrázolása a 2004. május 1-jén csatlakozott Mediterrán országsoportra

A megnyilvánuló *komparatív előnyökkel rendelkező termékcsoportok száma a Mediterrán országok kivételével minden referenciacsoportban csökkenő tendenciát mutat.* A magyar mezőgazdaságban lezajlott jelentős változások ellenére a B-indexek eloszlása meglehetősen stabilnak bizonyult.

A magyar agrárkereskedelem egy *csökkenő specializáció trendjét mutatja mindegyik referenciacsoportban.* Másképpen fogalmazva, hazánk elveszítette komparatív előnyeit számos termékcsoportban, függetlenül a vizsgált referenciapiacoktól. Az eredmények tanúsága szerint a hazai agrárkivitel specializációja szignifikánsan csökkent. A B-index stabilitása az egyes termékcsoportok szintjén már kevésbé mutat állandóságot.

Összefoglalva: Magyarországnak a Mediterrán országokkal szemben a 2004-2006-os időszakban volt a legerősebb a komparatív előnye, amely majdnem megközelítette az 50%-ot. Ebben az időszakban nem volt egyetlen olyan termék sem, amelyik gyenge komparatív előnnyel rendelkezett volna. Az erős komparatív előnnyel rendelkező termékek száma meghaladta a tízet, részaránya pedig a 40%-ot a 2001-2003-as, valamint a 2007-2009-es időszakokban is. Ugyanakkor a KKE

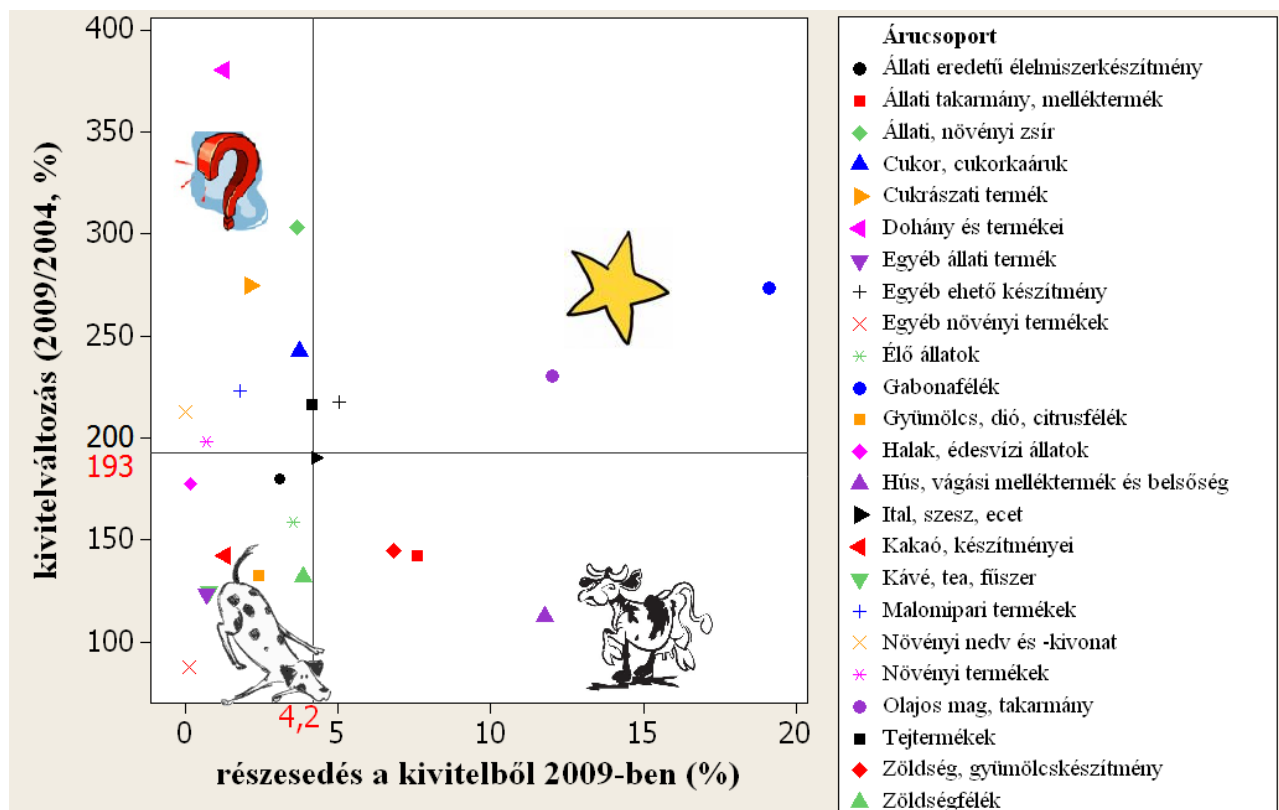
országok termékei között a 2007-2009-es időszakban csak egy termék (gabonafélék) volt, amellyel szemben erős komparatív előnnyel rendelkezünk. Sajnos növekedett azoknak a termékeknek a száma, amelyekkel szemben nincs komparatív előnyünk.

Összességében megállapítható, hogy hipotézisem, mely szerint „**Magyarország mezőgazdasági és élelmiszeripari termékei a Mediterrán országok piacán erősebb komparatív előnyt mutatnak, mint a KKE országok piacain.**” – beigazolódott, ugyanis a Mediterrán országok piacán átlagosan tíz, tizenegy termék esetében beszélhetünk erős komparatív előnyről, míg a KKE országoknál a 2001-2006-os időszakban egyről sem, a 2007-2009-es pedig egy termék esetében.

3.4. BCG mátrix

Az elmúlt időszak egyik legismertebb és legerjedtebb portfólió elemzési módszere a BCG mátrix – a Boston Consulting Group által kidolgozott piaci növekedés/relatív piaci részesedés mátrix. Ez tulajdonképpen egy kétdimenziós mátrix, amelynek vízszintes tengelyén a relatív piaci részesedést, a függőleges tengelyén a piac bővülésének ütemét ábrázoljuk. [SZITÁNE, 2006]

2009. évi kivitelünk az EU-26 országaiba a 2004-es évet bázisul véve (8. ábra) az alábbi képet mutatja:

Forrás: EUROSTAT [2010] adatai alapján saját ábrázolás

8. ábra: Az EU-26 országcsoport BCG mátrixa

A bázis időszakhoz (2004) mérten a fontosabb termékcsoportokon belül a II. áruosztályból a sztár termékek közül kiemelkedik 12,7-19,1%-os részesedéssel és 273,5%-os növekedéssel a gabonafélék főcsoportja, amely elsősorban szélsőséges bevétel-ingadozással hívja fel magára a figyelmet.

A II. áruosztályba tartozó olajosmagvak és takarmányok főcsoportjában megszűnt a korábbi évek stabilitása. 1998 és 1999 után 2001-ben is átlag alatti eredményt ért el, ennek ellenére 9,4-12%-os részesedésével és 230,4%-os növekedésével a sztár termékek kategóriájába tartozik.

A sztár termékek csoportjának harmadik helyezettje az egyéb ehető készítmények, amelyek a harmonizált rendszer és a kombinált nomenklatúra IV. áruosztályába tartozik.

A sztár termékek és a kérdőjelek határvonalán helyezkedik el az állattenyésztési szektor fontos fő csoportja a tejtermékek kivitele, amely elsősorban nem a 3,5-4,1%-os részesedése, hanem a csökkenő piaci tendenciája miatt hívja fel magára a figyelmet.

A fontosabb termékfőcsoportokon belül 11,8-18,9%-os részesedéssel és 112,8%-os növekedéssel kiemelkedik a fejőstehén termékek közül a hús és vágási melléktermékek csoportja. A hústermékek árbevételében tapasztalható visszaesés pedig majdnem kizárólag az EURO-valuta USD-ral szemben bekövetkezett árfolyamvesztésének a számlájára írható.

A fejőstehén termékek közül az élelmiszer-feldolgozó iparhoz tartozó főcsoportokon belül egyik legfontosabb termék a zöldség-, gyümölcskészítmények főcsoportja 6,8-8,5%-os részesedéssel és 144,8%-os növekedéssel. Bár e termékcsoporthoz a kivitel visszaesett, 2000 óta ismét folyamatosan növekvő tendenciát mutat.

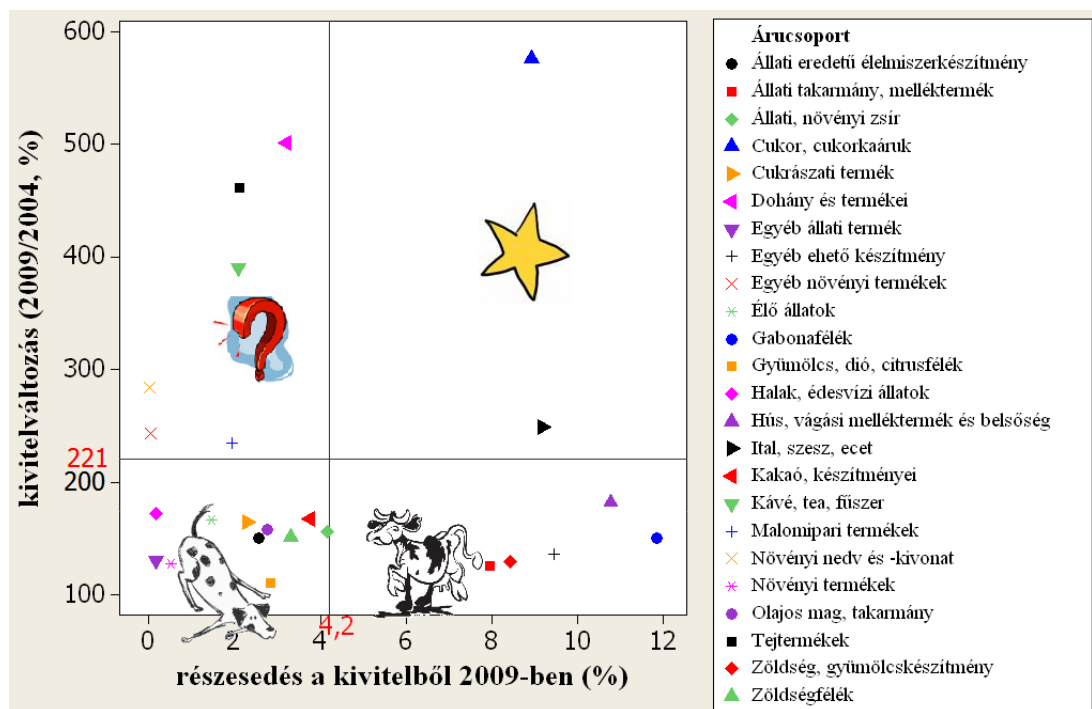
A kérdőjel kategóriába tartozó termékek második helyezettje az állati és növényi zsiradékok főcsoportja, amely 2,2-3,6%-os részesedéssel és 303,3%-os növekedésével érdemel kiemelt figyelmet. Ezen termék értékesítéséből származó bevétel azonban a 2000-2002-es években az exportpiacokon tapasztalható fogyasztási szokások megváltozása miatt csökkenő, majd a 2004-2009-es években ismételen növekvő részarányt mutat.

A kérdőjel kategóriába tartozó dohány és dohánytermékek főcsoportja kiemelkedik a kategória termékei közül, ugyanis a 90-es évek elején és közepén legnagyobb növekedést ez a főcsoport produkálta. A fejlődés az 1997. évi csúcs után azonban megtorpant, és az exportárbevétel a 2000-es évek elején is tovább süllyedt.

A bázis időszakhoz (2004) viszonyítva a fontosabb termékcsoporthoz belül a IV áruosztályból a kérdőjel termékek közepmezőnyében található 2,8-3,7%-os részesedéssel és 242,2%-os növekedéssel a cukor, cukorkaárak főcsoportja.

Ha a kivitelünket a BCG mátrixba történő besorolás szempontjából nem az EU összes országaira vizsgáljuk, akkor az előzőekben leírtakhoz képest némi eltérést tapasztalhatunk.

Az EU-9 felé történő kivitelünk (9. ábra) besorolását illetően néhány jelentős eltérés olvasható le az EU-26 országaiba történő kivitelhez viszonyítottan:

Forrás: EUROSTAT [2010] adatai alapján saját ábrázolás

9. ábra: A 2004. május 1-jén csatlakozott EU-9 országcsoporthoz BCG mátrixa

Az EU-26 elemzésénél az olajosmagvak, takarmányok a sztár termékek közé tartoztak, az EU-9 esetében ezen termékek sajnos átkerültek a döglött kutya kategóriába 3,1-2,8%-os csökkenő részesedéssel és 157,9%-os növekedéssel. A sztár termékek közül a gabonafélék is a %-os értéküket figyelembe véve átkerültek a fejőstehén kategóriába 13,7-11,8%-os részesedéssel és 150,5 %-os növekedéssel. A döglött kutya kategóriába tartozó termékek száma az EU-26 országcsoporthoz viszonyítva az EU-9 országcsoportok esetében megnövekedett, ugyanis a növényi termékek és a cukrászati termékek a kérdőjel kategóriából átkerültek ebbe a csoportba.

Összefoglalva: A BCG mátrixokból kiolvasható, hogy az összes (EU-26) országcsoport esetében a magyar élelmiszerexport struktúrájában mindössze 10-15% azon termékcsoporthoz tartoznak, amelyek a „sztárok” közé tartoznak. Közel 40%-uk pedig a „döglött kutya” közé tartozik. Más ország-csoportokkal szemben természetesen mások az arányok. Az elemzés rávilágít a szektor strukturális problémáira, és tanulságul szolgálhat az agrárpolitika döntéshozói számára is.

Összességében megállapítható, hogy a H-4-es hipotézisem első része, mely szerint **„...az EU-9 országcsoportnál több termék fog belekerülni a döglött kutya kategóriába, mint az EU-26 esetében”,** beigazolódott, ugyanis valóban több termék került a döglött kutya kategóriába az EU-9 országcsoportnál.

3.5. Magyarország mezőgazdasági és élelmiszeripari termékei (HS-24) kivitelének besorolása klaszterezési analízissel az EU-9 országcsoportnál

A H-4. hipotézisem második részének tesztelését, amely szerint az EU-9 országcsoportnál a BCG mátrix (2009/2004 – exportváltozás, %) szerinti termékcsoporthoz tartozások megegyeznek, vagy nagy hasonlóságot mutatnak a klaszterezés általi termékcsoporthoz tartozásokkal, a PASW Statistics 18 statisztikai programcsomag segítségével végeztem.

A csoportosítást a hierarchikus klaszteranalízissel, a **Ward összevonó algoritmusok** alkalmazásával, valamint a nem hierarchikus osztályozási módszerek közé tartozó **K-közép eljárással** végeztem.

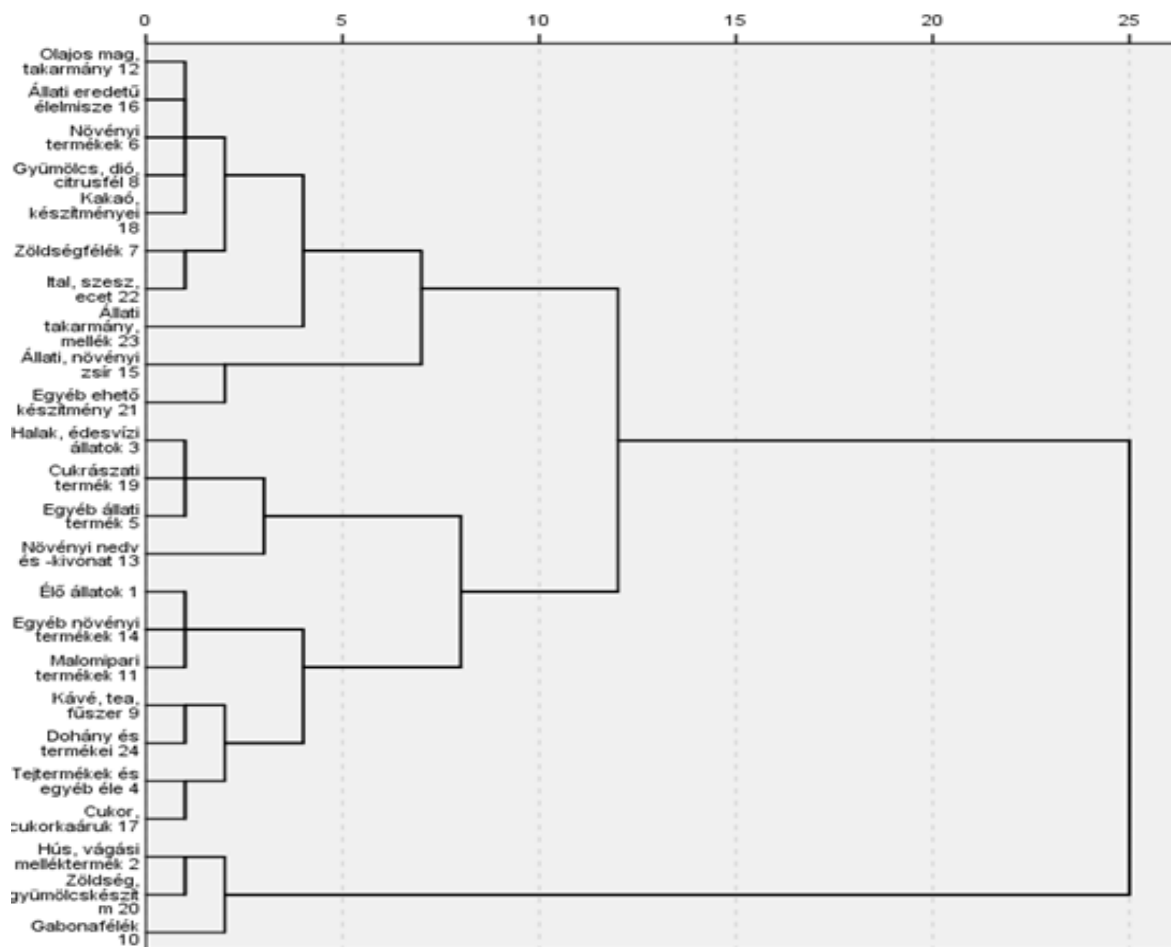
A klaszteranalízis outputjaként kapott dendrogram a vizsgált árucsoportok hasonlóságuk alapján történt összevonásának folyamatát szemlélteti. Itt azt kell keresni, hogy hol következik be nagyobb ugrás a távolságnövekedésben. A módszer lényege az, hogy többdimenziós térben kiszámolja az objektumok közötti távolságokat, és azok alapján vonja össze az árucsoportokat. Egyik lépésről a másikra, egymástól egyre nagyobb távolságra eső objektumok kerülnek összevonásra. Ha nem állítjuk le az összevonást, akkor az összes elem egy csoportba lesz besorolva.

A klaszteranalízis során az árucsoportokat (HS-24) hasonlóságuk alapján csoportosítottam. Az elemzést az EU-9 országcsoportra az 1995, 1999, 2001, 2004, és 2009-es évekre, valamint az 1999/1995, a 2001/1999, a 2004/2001 és a 2009/2004-es évek százalékos változásaira végeztem. Az 1995. évet azért választottam, mert az értekezésben használt legtöbb mutató kiszámításához ez volt a kezdő időpont, valamint azért, mert korábbi időszakokra vonatkozóan nem álltak rendelkezésemre megfelelően részletezett adatok. Az 1999., valamint a 2001-es évek azért kerültek az elemzésbe, mert így a csatlakozás előtti időkről is nyerhetünk némi információt. A 2004-es évre azért esett a választásom, mert ez volt a csatlakozás éve, a 2009-es év pedig azért került bele az elemzésbe, mert ennek az évről a bevonásával szinte a legfrissebb adatokat is bemutatom, és így teljesebb képet tudok adni a végbement folyamatokról.

3.5.1. Magyarország és az EU-9 mezőgazdasági és élelmiszeripari kiviteli (HS-24) termékeinek Ward módszerrel történő besorolása

A Ward összevonó algoritmus lényege: azokat a klasztereket vonja össze, melyeknél az összevonás során a legkisebb lesz a belső szórásnégyzet növekedése. A módszer a variancia

növekedését minimalizálja a csoportok összevonása során. Az összevonást ott állítottam le, ahol a csoportok összevonása alapjául szolgáló négyzetes euklideszi távolság 5-tel egyenlő, mert azt követően a távolságnövekedésben nagyobb ugrás következik. Klaszterezés eredményeként 5 klasztert kaptam. A klaszterezés outputjaként kapott dendrogramból a vizsgált árucsoportok hasonlóságuk alapján történt összevonását láthatjuk. (10. ábra)

Forrás: EUROSTAT [2010] adatai alapján saját ábrázolás

10. ábra: A vizsgált árucsoportoknak az EU-9-be irányuló magyar agrárkivitel 1995-2009. év közötti időszakban jellemző mutatókkal elkészített dendrogramja

A dendrogram (a variancia növekedésének a dendrogramja a Ward összekapcsolási módszerrel készült) alapján az 1-es klaszterbe 8 termék került, amelyek a következők: növényi termékek; zöldségfélék; gyümölcs, dió, citrusfélék; olajosmag; takarmány, állati eredetű élelmiszerkészítmény; kakaó, készítményei; ital, szesz, ecet és állati takarmány, melléktermékek.

A 2-es klaszterbe az alábbiakban felsorolt termékek kerültek: állati, növényi zsír és egyéb ehető készítmény. A 3-as klasztert a halak, édesvízi állatok, egyéb állati termékek, növényi nedv és kivonat és a cukrászati termékek alkotják. A 4-es klaszterben hét termék található, ezek pedig az élő állatok; tejtermékek; kávé, tea, fűszer; malomipari termékek; egyéb növényi termékek; cukor, cukorkaárúk valamint a dohány és termékei. Az 5-ös klaszterben pedig három termék van: a hús, vágási melléktermék, a gabonafélék, a zöldség-, gyümölcskészítmények.

A klaszterezés (Ward eljárás) által kapott III. csoport termékei (cukrászati termékek, egyéb állati termékek, halak, édesvízi állatok a BCG mátrix besorolásban a döglött kutya, a növényi nedv-és kivonat pedig a kérdőjel kategóriába került. A II. klaszter termékei (állati, növényi zsír, valamint az egyéb ehető készítmények) a fejős tehén kategóriát gyarapítják. A IV. klaszter cukor, cukorkaáru a BCG mátrixban a sztár termékek, továbbá a dohány és termékei, az egyéb növényi termékek, kávé, tea, fűszer, malomipari termékek és tejtermékek a kérdőjelek közé kerültek. Az V-ös klaszterbe

tartozó termékek (gabonafélék; hús és vágási melléktermék és a zöldség gyümölcskészítmények) is a fejőstehen kategóriáját gyarapítják. Az I. klaszter 8 termékéből a BCG mátrix három mezőjében találunk termékeket (A sztároknál és a fejősteheneknél egyet-egyét, a döglött kutya kategóriában hatot).

3.5.2. Magyarország és az EU-9 mezőgazdasági és élelmiszeripari kiviteli (HS-24) termékeinek K-közép módszerrel történő besorolása

K-közép algoritmus minden egyes elemet ahhoz a klaszterhez sorol, amelyiknek a középpontja a legközelebb esik az adott elemhez. Ennél az eljárásnál a klaszterek számát négyben határoztam meg.

7. táblázat: K-közép módszerrel besorolt klasztermutató standardizált átlag-értékei az EU-9-be irányuló agrárkivitelünkre

	Csoport			
	1	2	3	4
Az EU-9-be irányuló magyar kivitelben betöltött részarány 1995-ben, %	-0,18	2,21	-0,68	-0,27
Az EU-9-be irányuló magyar kivitelben betöltött részarány 1999-ben, %	0,21	2,13	-0,73	-0,50
Az EU-9-be irányuló magyar kivitel változása 1995-ről 1999-re, %	-0,04	-0,59	1,70	-0,47
Az EU-9-be irányuló magyar kivitelben betöltött részarány 2001-ben, %	0,33	2,09	-0,66	-0,59
Az EU-9-be irányuló magyar kivitel változása 1999-ről 2001-re, %	0,84	0,47	-0,49	-0,53
Az EU-9-be irányuló magyar kivitelben betöltött részarány 2004-ben, %	0,52	1,77	-0,80	-0,57
Az EU-9-be irányuló magyar kivitel változása 2001-ről 2004-re, %	0,24	-0,30	-1,06	0,35
Az EU-9-be irányuló magyar kivitelben betöltött részarány 2009-ben, %	0,38	1,65	-0,94	-0,39
Az EU-9-be irányuló magyar kivitel változása 2004-ről 2009-re, %	-0,51	-0,52	-0,26	0,62

Forrás: EUROSTAT [2010] adatai alapján saját számítás

A fenti 7. táblázat a képzett klaszterenként tartalmazza a vizsgált mutatók átlag-értékeit. Megjegyzem, hogy a táblázat ezen klaszterek esetében az adott klaszterbe besorolt termékek a magyar kivitelben elfoglalt átlagos arányait, valamint a részesedések változásának átlagos mértékét tartalmazza.

A 8. számú táblázatban látható, hogy az első klaszterbe 7, a második klaszterbe 3, a harmadikba 4 és a negyedikbe 10 árucsoport került. Az egyes klaszterekbe sorolt termékeket a megnevezéseikkel együtt a 9. számú táblázatban láthatjuk.

8. táblázat: Klaszterbe besorolt termékcsoportok száma

Árucsoportok száma képzett csonortonként	
Csoport	1
	2
	3
	4
	10
Összesen:	24

Forrás: EUROSTAT [2010] adatai alapján saját számítás

9. táblázat: Az egyes klaszterekbe sorolt termékek és megnevezéseik

		Árucsoport
Csoporttagság	1	Zöldségfélék
	2	Gyümölcs, dió, citrusfélék
	3	Állati eredetű
	4	Kakaó, készítményei
	5	Egyéb ehető készítmény
	6	Ital, szesz, ecet
	7	Állati takarmány, melléktermék
1	1	Hús, vágási melléktermék és
	2	Gabonafélék
	3	Zöldség, gyümölcskészítmény
2	1	Halak, édesvízi állatok
	2	Egyéb állati termék
	3	Növényi nedv és kivonat
	4	Cukrászati termék
3	1	Élő állatok
	2	Tejtermékek és egyéb élelmezési célra alkalmas állati eredetű
	3	Növényi termékek
	4	Kávésző, tea, fűszer
	5	Malomipari termékek
	6	Olajosmag, takarmány
	7	Egyéb növényi termékek
	8	Állati, növényi zsír
	9	Cukor, cukorkaárúk
	10	Dohány és termékei

Forrás: EUROSTAT [2010] adatai alapján saját számítás

A klaszterezés (Ward módszer) által kapott II. csoport termékei az állati és növényi zsír a sztartermékek, a gyümölcs, dió, citrusfélék pedig a kérdőjel kategóriába kerültek a BCG mátrix besorolásnál. A III. csoport termékei a dohány, valamint a tejtermékek is a döglött kutya, a halak és édesvízi állatok pedig a kérdőjel kategóriáját gyarapítják.

A IV. klaszterbe tartozó termékek (állati takarmányok, gabonafélék, hús, vágási melléktermékek és a malomipari termékek) is a fejőstehén kategóriába tartoznak. Az V. klaszter terméke az élő állatok is a fejőstehén kategóriáját gyarapítja. Az I. klaszter 14 termékéből a BCG mátrix három mezőjében találunk termékeket. (A kérdőjeleknél és a fejősteheneknél is egyet - egyet, és a döglött kutya kategóriában pedig tizenkettőt.) A Ward-eljárás szerinti termékbesorolás nem egyezik meg a K-közép eljárás szerinti termékbesorolással, de hasonlóságot mutat.

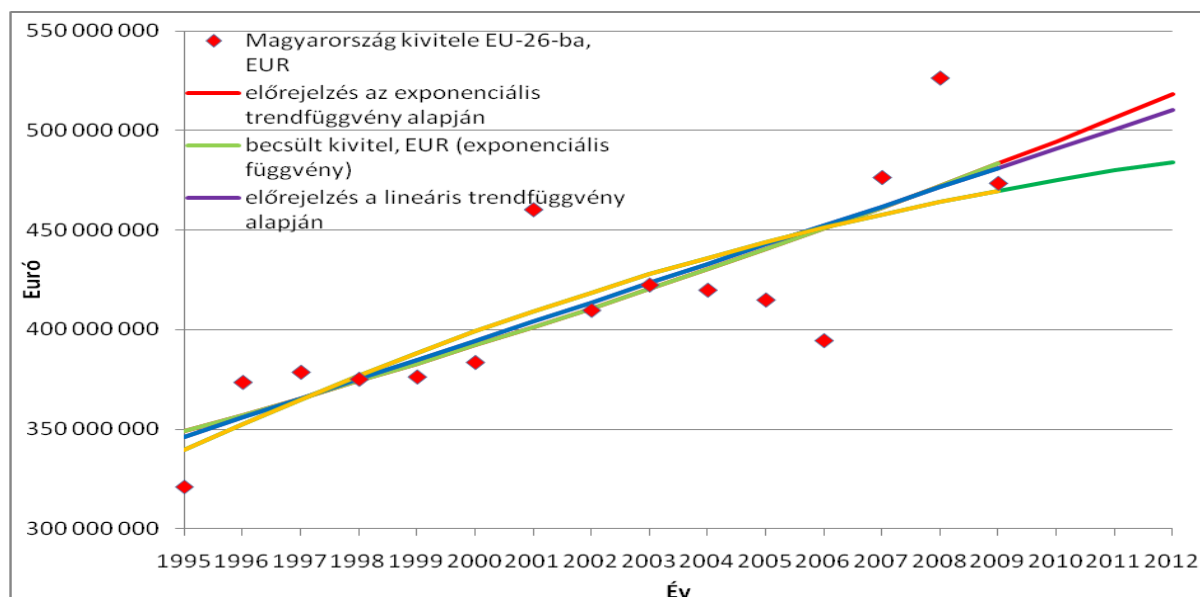
3.6. A magyar mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek közül a HS-02, a HS-10 és a HS-12 számú termékcsoportok kivitelének és behozatalának előrejelzése a 2010-2012-es időszakra az EU-26 és az EU-9 országcsoportokra

3.6.1. A magyar mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek kivitelének és behozatalának alakulása az elkövetkezendő 3 évben az EU-26 országcsoporttal

Kutatásom célja volt, hogy előrejelzést tudjak adni arra vonatkozóan, hogy Magyarország kivitele és behozatala néhány termék (ételmezési célra alkalmas hús és vágási melléktermékek, tejtermékek, gabonafélék, malomipari termékek, olajosmagvak és olajtartalmú gyümölcs készítmények) esetében hogyan alakul az elkövetkezendő 3 évben az EU-26 és az EU-9 országcsoportokkal. Számításaimnál az 1995-2009 közötti kiviteli és behozatali adatokat vettem figyelembe.

Az idősorok alapján végzett előrejelzéseknél a tesztelt *lineáris, exponenciális és hatványfüggvények* közül azt a függvénytípust választottam, amelynek alkalmazása a relatív reziduális szórás (Vse), valamint a determinációs együttható (R^2) alapján a legjobb illesztést eredményezte. A tézisfüzetben azokat az országcsoportokat és termékeket mutatom be, amelyekhez hipotézisem kapcsolódik.

Az ételmezési célra alkalmas hús, vágási melléktermék és belseg (HS-02) kivitele az elkövetkezendő években előreláthatóan folyamatosan növekedni fog, de a 2008-as telítődési (maximális) szintet nem éri el, viszont a 2009-es kiviteli szintet várhatóan 36,68 millió euróval (7,7%-kal) meghaladja. Itt is látható, hogy mind az exponenciális, mind a lineáris függvény által kapott eredmény nagyobb értéket mutat, mint a logisztikus függvény eredménye. (11. ábra) Megjegyzem, hogy a 24 termékcsoport közül a hús és vágási melléktermékek bonyolítják a második, harmadik legnagyobb forgalmat.

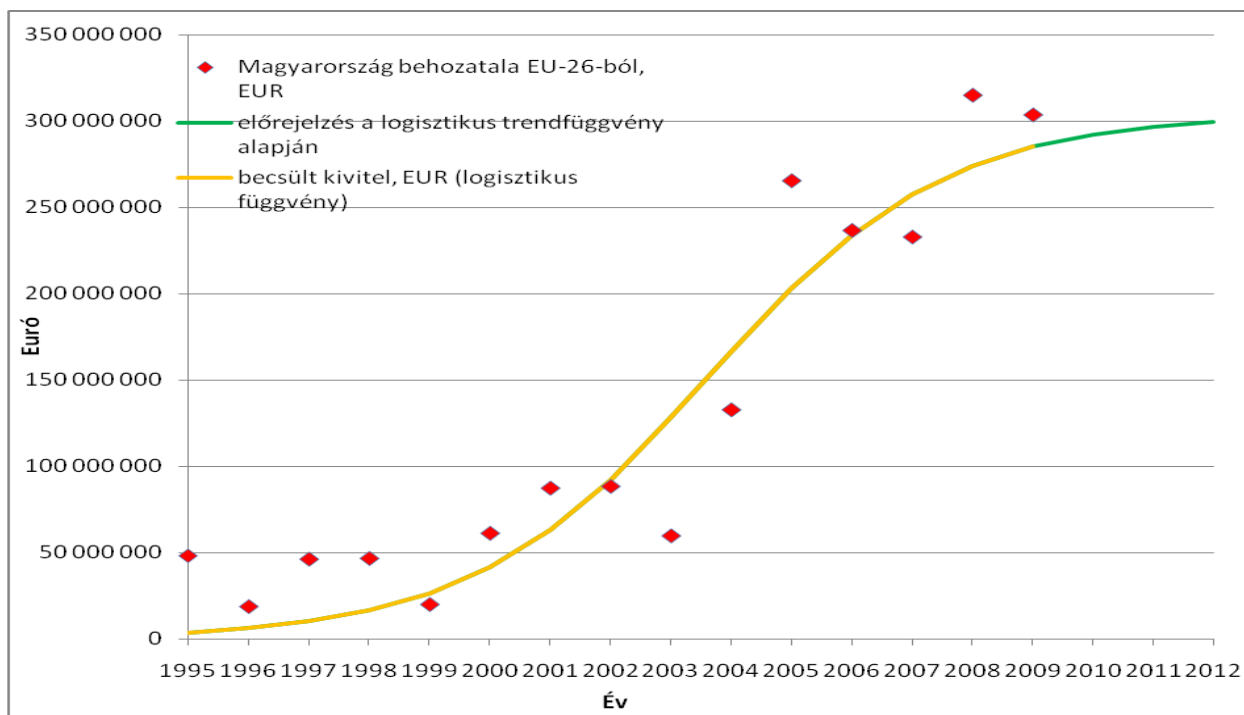

Függvénytípus	k telítődési paraméter	a függvény "a" paramétere/ β_0 eltolódási paraméter	a függvény "b" paramétere/ β_1 alakparaméter	Se	Vse (%)	R^2
exponenciális		340952666	1,0235	30 376 807	7,34	67,7
lineáris		336544381	9645831	30 426 619	7,35	66,0
logisztikus	526 321 516	-0,49	-0,11	31 171 149	7,53	66,8

Forrás: EUROSTAT [2010] adatai alapján saját ábrázolás

11. ábra: Az EU-26 ételmezési célra alkalmas hús, vágási melléktermék és belseg kivitelére vonatkozó előrejelzés

A termékcsoport behozatala az elkövetkezendő 3 évben várhatóan csökkenni fog. Míg a 2009. évi behozatalunk meghaladta a 303 millió eurót, addig ez az érték 2012-re várhatóan 300 millió euró közelében fog tetőzni. (12. ábra) Ezt a csökkenést okozhatja a fogyasztási szokások megváltozása, illetve a hazai termékek előnyben részesítése, valamint az árak és az árfolyam alakulása is.

Függvénytípus	k telítődési paraméter	a függvény "a" paramétere/ β_0 eltolódási paraméter	a függvény "b" paramétere/ β_1 alakparaméter	Se	Vse (%)	R ²
logisztikus	303 751 849	4,90	-0,51	36 931 273	28,19	89,1

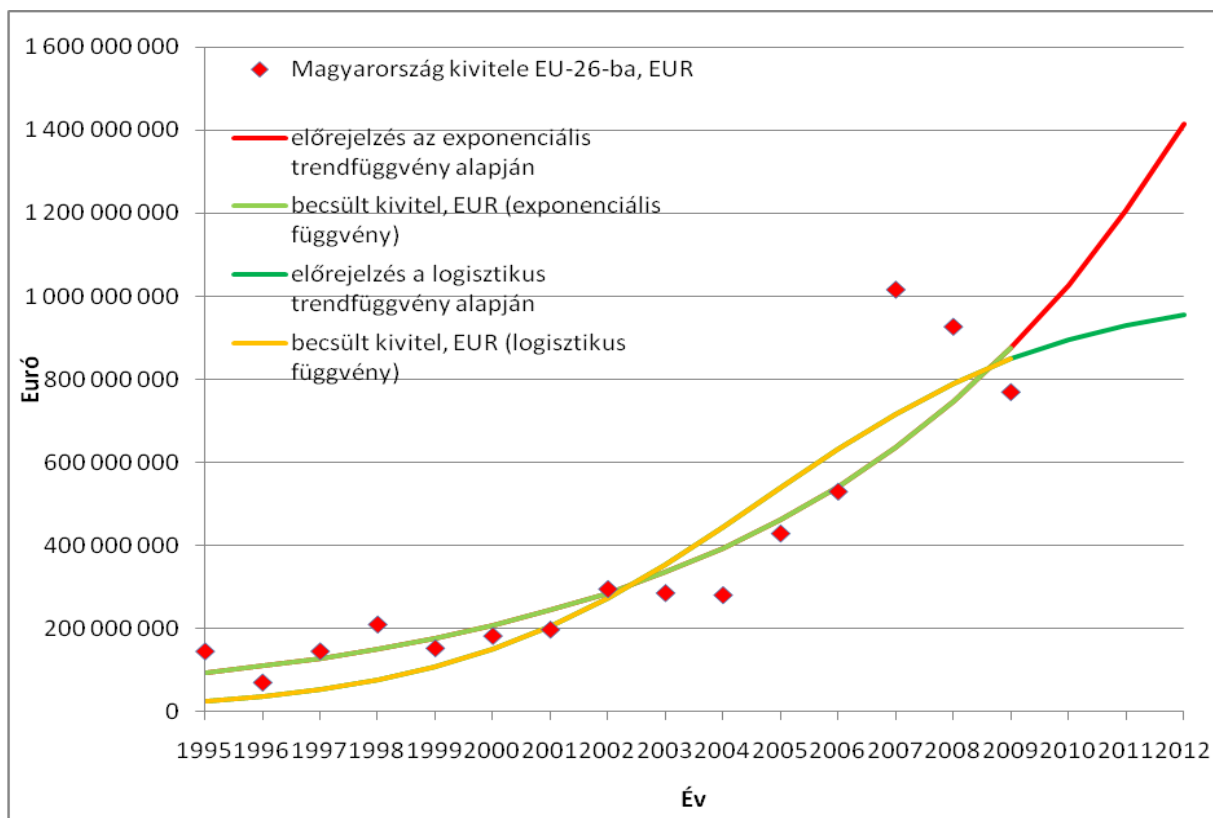
Forrás: EUROSTAT [2010] adatai alapján saját ábrázolás

12. ábra: Az EU-26 élelmezési célra alkalmas hús, vágási melléktermék és belseg behozatalára vonatkozó előrejelzés

A gabonafélék (HS-10) termékcsoport kivitele meghatározó jelentőséggel bír mezőgazdasági és élelmiszeripari kereskedelmünkben, amelyet a kapott szám adatok is jól szemléltetnek. (13. ábra)

A függvények trendvonalai a becslést megelőzően szinte azonosságot mutattak. A 2009-es évtől az exponenciális függvény erőteljesen növekvő trendet követ, a logisztikus függvénnyel az előre jelzett időszakra vonatkozóan mintegy 30 fokos szöveget zár be.

A vizsgált termékcsoportok mindegyikénél igaz az, hogy a 2008-as kiviteli értékek (927,8 millió euró) magasabbak voltak a 2009. évinél (770,6 millió euró). 2009-ben a gabonakivitel volumene 20%-kal nőtt, de értéke 10%-kal csökkent. A gabonafélék kivitele várhatóan 2012-ben a 2009-es évhez viszonyítva 184,87 millió eurós (24%-os) növekedést fog elérni. A várható kiviteli érték 955 millió euró, ami messze elmarad a 2007. évi telítődési szinttől (1,017 milliárd eurótól). Az utóbbi évek búzakisvételének célállomásai Olaszország, Románia és Görögország voltak.

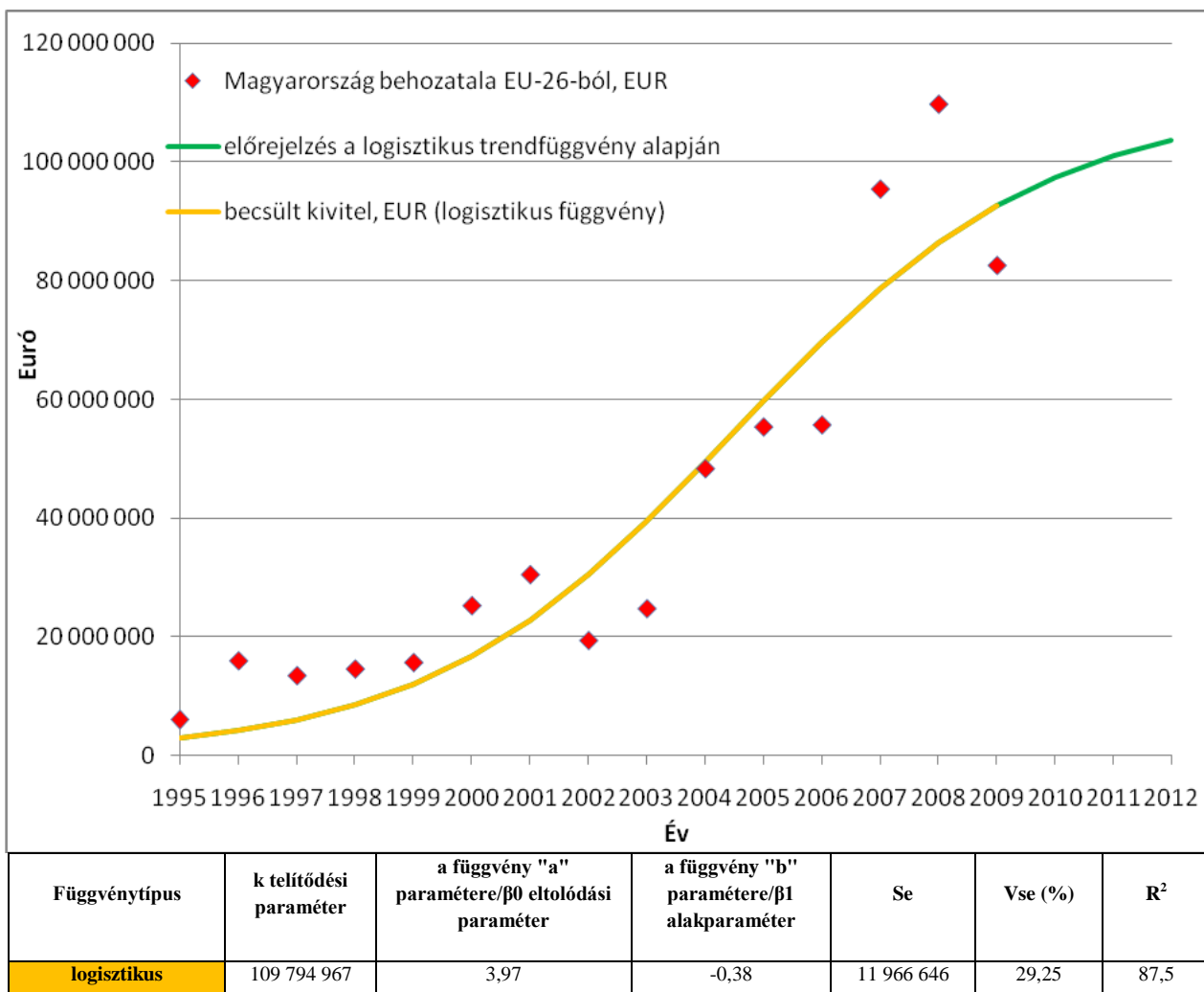

Függvénytípus	k telítődési paraméter	a függvény "a" paramétere/ $\beta 0$ eltolódási paraméter	a függvény "b" paramétere/ $\beta 1$ alakparaméter	Se	Vse (%)	R ²
<i>exponenciális</i>		79896168	1,1731	227 358 341	60,33	86,5
<i>logisztikus</i>	1 017 073 721	4,00	-0,37	128 371 240	34,06	83,1

Forrás: EUROSTAT [2010] adatai alapján saját ábrázolás

13. ábra: Az EU-26 gabonafélék kivitelére vonatkozó előrejelzés

Gabona behozatalunk mintegy 25%-kal csökkent 2009-ben a 2008-as évhez viszonyítva. 2009-től azonban ismét növekedési pályára állt (14. ábra), amely szerint 2010-ről 2011-re 3,7%, és 2011-2012-re 2,6%-os növekedéssel számolhatunk. 2009-ről 2012-re mintegy 25,3%-os növekedésre (20,96 millió euró) lehet számítani. A 2008-as telítődési szinttől (109,79 millió euró) 6,2 millió euróval marad el a 2012-es évre prognosztizált összeg. Ennél a termékcsoporthoz számíthatunk a legnagyobb pozitív kereskedelmi egyenlegre.

Forrás: EUROSTAT [2010] adatai alapján saját ábrázolás

14. ábra: Az EU-26 gabonafélék behozatalára vonatkozó előrejelzés

3.6.2. A magyar mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek kivitelének és behozatalának alakulása az elkövetkezendő 3 évben az EU-9 országcsoporttal

Az EU-9 országcsoport esetében a maximális szint a legmagasabb kiviteli és behozatali értéknél határoztam meg. A kiválasztott termékek esetében a kivitelnél az olajosmagvak és olajtartalmú gyümölcsök, különféle magvak és gyümölcsök, ipari és gyógynövények, szalma és takarmány a 2009-es év, a gabonaféléknél a 2007-es év, míg a többi termék esetében pedig a 2008-as év adata adta.

A behozatalnál az élelmiszeri célra alkalmas hús, vágási melléktermék és belsőség maximális szintjét a 2005-ös év, a gabonaféléket és a zöldségfélékből, gyümölcsökből, dióból és más növényrészről előállított készítményeket, a 2007-es év, az olajosmagvak és olajtartalmú gyümölcsök, különféle magvak és gyümölcsök, ipari és gyógynövények, szalma és takarmányát a 2009-es, a többi termékét pedig a 2008-as év adata adta.

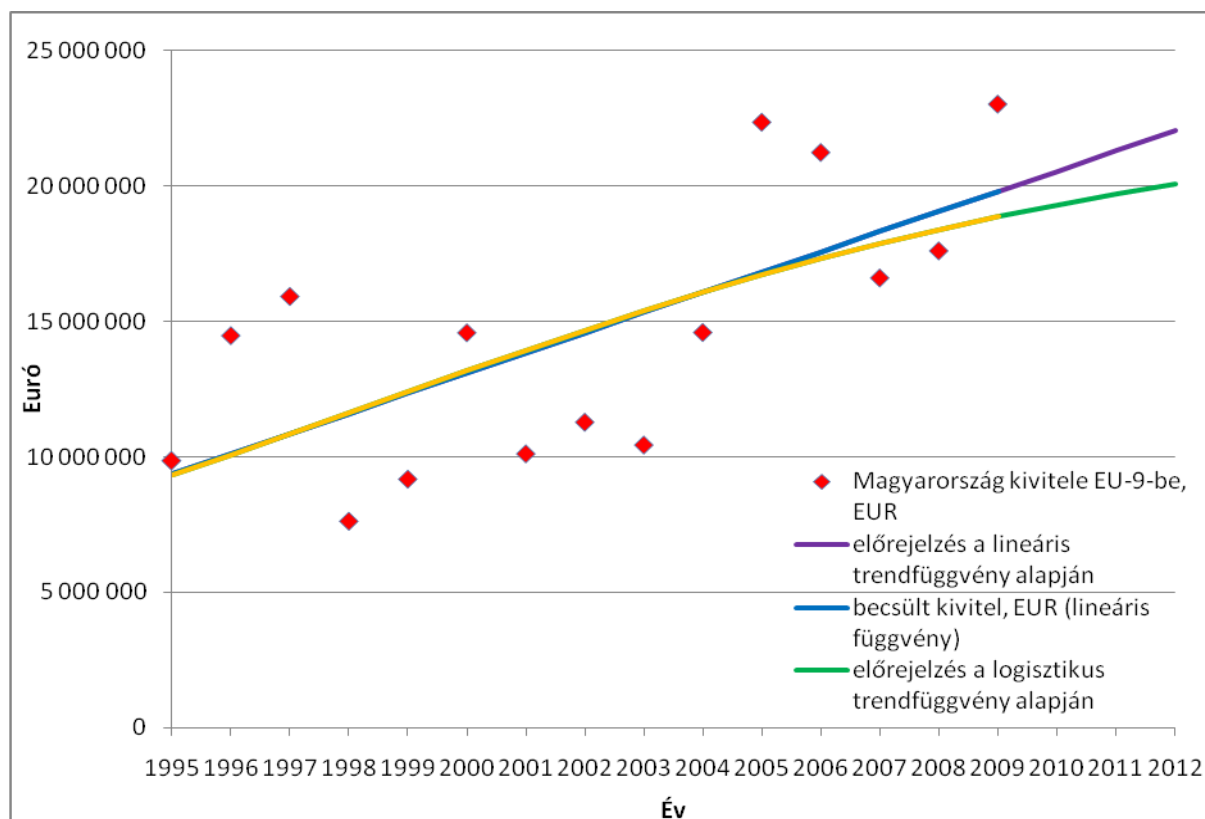
A kiviteli előrejelzéseknél prognózisaimat nemcsak logisztikus trendfüggvény alapján végeztem, hanem a korábban leírt probléma bizonyítása miatt az exponenciális függvényt is alkalmaztam.

A téziszűzetben az EU-9 országcsoportra vonatkozó elemzésemnek csak az olajosmagvak és olajtartalmú gyümölcsök termékcsoportját mutatom be.

Az olajosmagvak és olajtartalmú gyümölcsök, különféle magvak és gyümölcsök, ipari és gyógynövények, szalma és takarmány (HS-12) kiviteli értéke 2008-ról 2009-re 30,8%-kal emelkedett, majd az ezt követő évben mintegy 16%-kal csökkent. Az árucsoport két meghatározó terméke a napraforgómag és a repcemag, együttesen az árbevétel mintegy 90%-át adták.

A **kivitel** értéke 2012-ben várhatóan 2,9 millió euróval marad el a 2009-es évi szinttől. Az R^2 értéke alapján megállapíthatjuk, hogy a trendfüggvény nem illeszkedik szorosan az idősor adataihoz. (15. ábra)

Az olajnövények közül a napraforgómag kivitelének mérsékelt növekedése várható.

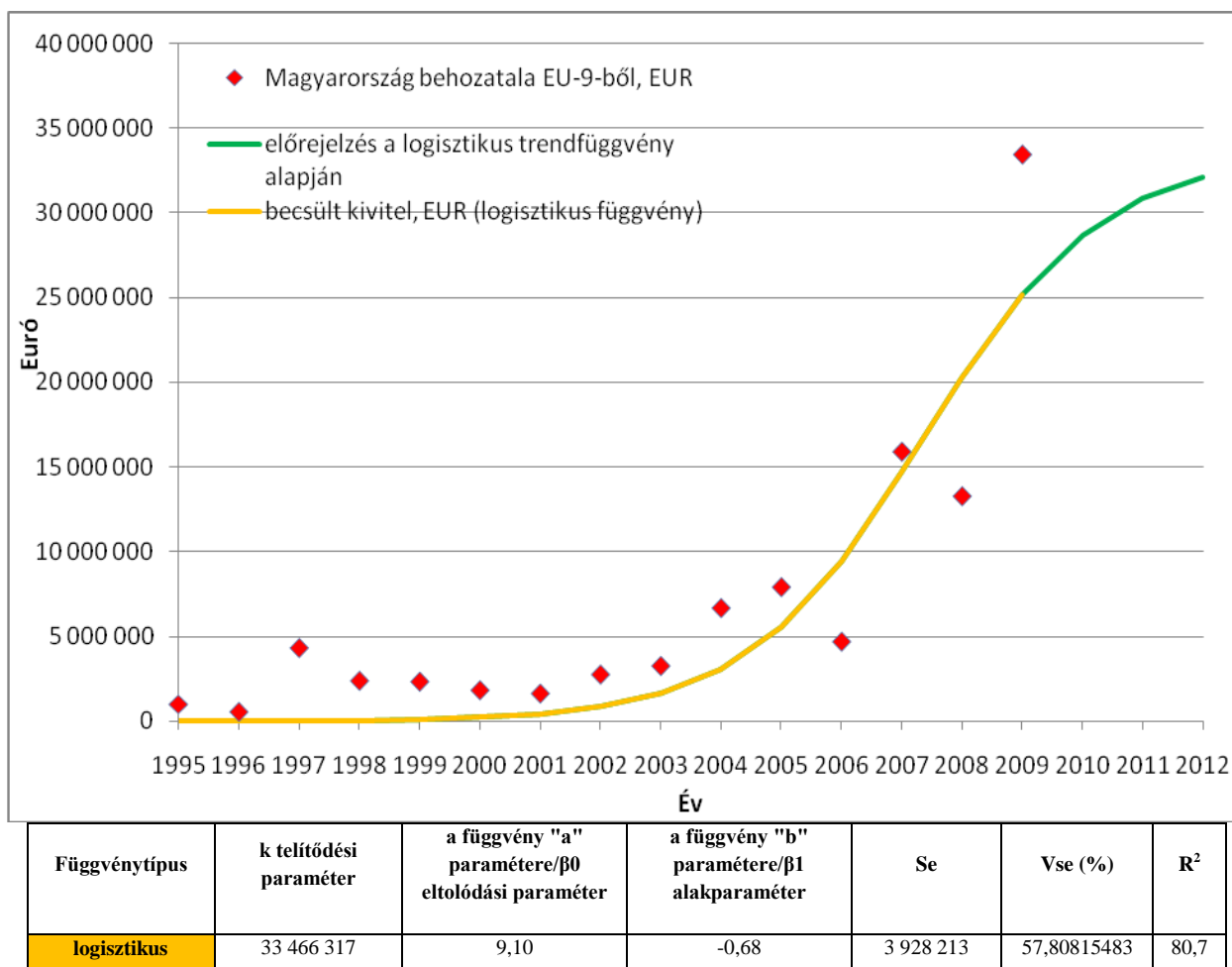
Függvénytípus	k telítődési paraméter	a függvény "a" paramétere/ β_0 eltolódási paraméter	a függvény "b" paramétere/ β_1 alakparaméter	Se	Vse (%)	R^2
<i>lineáris</i>		8612342	746115	3 761 259	25,80	41,7
<i>logisztikus</i>	23 021 289	0,52	-0,14	3 862 312	26,49	42,926506

Forrás: EUROSTAT [2010] adatai alapján saját ábrázolás

15. ábra: Az EU-9 olajosmagvak és olajtartalmú gyümölcsök, különféle magvak és gyümölcsök, ipari és gyógynövények, szalma és takarmány kivitelére vonatkozó előrejelzés

Behozatalunk 2010-től növekvő trendet mutat, de azt megjegyezhetjük, hogy kivitelünknek ez mintegy 1,6 szerese. A behozatali oldalon a legfontosabb termék a margarin, amely termékcsoport a behozatali érték mintegy 38%-át adta 2009-ben. Az olajosmagvaknál 2009-ről 2012-re 4,1%-os csökkenésre lehet számítani. (16. ábra)

Az olajosmagvak negatív kereskedelmi egyenlege várhatóan meghaladja az 12 millió eurót.

Forrás: EUROSTAT [2010] adatai alapján saját ábrázolás

16. ábra: Az EU-9 olajosmagvak és olajtartalmú gyümölcsök, különféle magvak és gyümölcsök, ipari és gyógynövények, szalma és takarmány behozatalára vonatkozó előrejelzés

Az alábbi hipotézisemre a fenti elemzés alapján megfogalmazott igazolás/cáfolat a következők szerint alakult:

H-5: Az elkövetkező 2010-2012 évben várható külkereskedelmi forgalmunk néhány meghatározó országcsoporthoz és termékcsoporthoz vonatkozásában a következők szerint alakul:

Az **EU-26** esetében az élelmezési célra alkalmas **hús és vágási melléktermékek kivitele** 2012-ben **nem éri el a 2009-es szintet**, miközben a **behozatali érték** dinamikusan növekszik, és **meg is haladja azt**. Ennek eredményeként a termékcsoporthoz hozzájárulása az ágazat aktív egyenlegéhez tovább csökken. A hipotézisem ezen első része **nem igazolódott be**, ugyanis a 2012. évi **kivitelünk várhatóan eléri a 2009-es szintet**, **behozatali értéke viszont várhatóan meg fogja haladni azt (2009)**.

A **gabonafélék kiviteli értéke jelentősen nő**, a **behozatali értéke** viszont 2012-ben **sem éri el a 2008-as maximális szintet**. Így tovább nő a termékcsoporthoz aktív külkereskedelmi mérlegre gyakorolt pozitív hatása. Hipotézisem ezen része **beigazolódott**, hiszen a

gabonafélék kiviteli értéke folyamatosan nő, behozatali értéke pedig a 2008-as maximális szint alatt marad.

Az EU-9 esetében az **olajosmagvak és olajtartalmú gyümölcsök kiviteli és behozatali értéke is csökkenni fog** 2009-hez viszonyítva. Hipotézisem ezen része **beigazolódott**, hiszen sem a kivitel, sem a behozatal szintje nem éri el a 2009-es szintet.

Összefoglalva: Arra kellene törekednünk, hogy a 2008-as maximális szintet nem csak az itt kiválasztott legnagyobb súllyal bíró három terméknél érjük el, hanem a vizsgálatba be nem vont 21 terméknél is. Célszerű lenne más módszerrel és hosszabb időszakra is elkészíteni az előrejelzéseket. Úgy gondolom, hogy a mezőgazdasági, valamint az élelmiszeripari tevékenységet végző szakemberek munkájához nagy segítséget tudna nyújtani.

3.7. Új, vagy újszerű tudományos eredmények

- 1.) A **konstans piaci részesedés** (CMS) elemzésével megvizsgáltam a 2004. május 1-je után csatlakozott két országcsoportba (EU-9 és EU-2) irányuló magyar mezőgazdasági és élelmiszeripari kivitel értékét 24 termékcsoportos bontásban. Megállapítottam, hogy a mintegy 10 évet átfogó CMS-elemzés szerint, az ezen országokba történő magyar kivitel-növekedés döntően a "piacinagyság-hatásnak" tudható be, a "piaciösszetétel-hatás" az EU-9 esetében csak igen kis mértékben, a "versenyhatás" pedig negatívan érintette kivitelünket. Az EU-2 esetében a különbség annyi volt, hogy a "piaciösszetétel-hatás" negatív előjelű, míg a "versenyhatás" elhanyagolható mértékű, aminek következtében a magyar kivitelben a "piacinagyság-hatás" még erőteljesebb szerepet játszott.
- 2.) A **Grubel–Lloyd index** segítségével három év adatainak felhasználásával (2001, 2004, 2009) elemeztem a 24 termékcsoportra vonatkozó ágazaton belüli kereskedelem intenzitását az EU-26-tól az EU-2-ig terjedően, valamint több olyan országcsoportra (KKE/EU-22, Balti országok/EU-24, Mediterrán országok/EU-25, stb.), amelyekre korábban nem készült ilyen elemzés. Ennek eredményeként termékcsoportonként nyomon követhetővé vált az országcsoportokkal szembeni magyar élelmiszer-kereskedelem intenzitásának időbeni változása, és megjelölhetőek azok a termékcsoportok, amelyeknél az ágazaton belüli kereskedelem magas fokú, illetve amelyeknél ez hiányzik.
- 3.) A **Balassa/Vollrath indexek** (RCA és RTA) alapján kimutattam a magyar mezőgazdasági-élelmiszeripari termékcsoportok komparatív versenyelőnyeit/versenyhátrányait az Európai Unió különböző országcsoportjaival szemben, az elmúlt közel tíz év különböző időpontjaira és idő-intervallumaira vonatkozóan. Miután az egyes termékcsoportoknál igen különböző képet kapunk a versenyképességi trendek tekintetében, összességében csak annyi állapítható meg, hogy az elmúlt tíz évben hazánk számos fontos termékcsoportban elveszítette komparatív előnyét, függetlenül a vizsgált referencia-piacoktól.
- 4.) A **BCG-mátrix**, mint portfólió elemzési módszer segítségével a szokásos négy mezőbe (sztárok, kérdőjelek, fejőstehenek, döglött kutyák) soroltam be az elmúlt 6 év adatai alapján az egyes termékcsoportokat. Ezen csoportképzések minden megkülönböztetett országcsoportra megmutatták, hogy a magyar agrár- és élelmiszeripar termékstruktúrája milyen változásokon ment át az elmúlt 6 évben. A dolgozatban bemutatott BCG-mátrixokból kiolvasható, hogy az összes (EU-26) országcsoport esetében a magyar élelmiszerexport struktúrájában mindössze 10-15% azon termékcsoportok aránya, amelyek a „sztárok” csoportjába tartoznak, és közel 40%-uk tartozik a „döglött kutyák” közé. Más országcsoportokkal szemben természetesen mások az arányok. Az elemzés rávilágít a szektor strukturális problémáira, és tanulságul szolgálhat az agrárpolitika döntéshozói számára is.

- 5.) *Exponenciális és logisztikus trendfüggvényekkel* előrejelzést (prognózt) készítettem a 2010-2012-ig tartó időszakra a legnagyobb súllyal bíró három termékcsoportra vonatkozóan az EU-26 és az EU-9 országcsoporthoz irányába. Az elemzés mind a kivitelben, mind a behozatalban mutatja azokat a tendenciákat, amelyek várhatóan be fognak következni, és amelyek áttekintést adnak a legfontosabb külföldi piacainkon értékesíthető termékeink jövőjéről. Megállapítottam, hogy a mezőgazdasági és élelmiszeripari pozitív kereskedelmi egyenlegünk megmarad az elkövetkezendő három évben is.

4. KÖVETKEZTETÉSEK ÉS JAVASLATOK

A dolgozat elsősorban a magyar mezőgazdaság és élelmiszeripar (élelmiszergazdaság) nemzetközi pozícióit vizsgálja az Európai Unió országaihoz viszonyítva. Ahhoz, hogy az Európai Unió, és azon belül hazánk élhetőbbé váljon, szükség van az Európai Unió egész vidékfejlesztési politikájának, azon belül a Közösségi Agrárpolitikának (KAP) a megreformálására, a hiányosságok kiigazítására, méltányosabbá, eredményesebbé, hatékonyabbá tételére.

A fenntartható élelmiszertermelés megvalósításával elegendő mennyiségű élelmiszer biztosítása, megfelelő gazdálkodás a természeti erőforrásokkal, valamint a vidéki területeken a mezőgazdaság megőrzése a legfontosabb feladatai közé tartoznak.

Ezért a dolgozat első részében részletes elemzésre került az Európai Unió, mint integrációnak a cél- és eszközrendszere, fejlődési jellegzetességei, természetesen döntően annak agrárpolitikai szegmensére fókuszálva. Ennek kapcsán megállapítottam, hogy

- Az Unió 2004-es bővítésével olyan országok lettek a Közösség részei – köztük hazánk is –, amelyek igen jelentős fejlődési-növekedési potenciállal rendelkeznek, és amelyeknek a mélyreható és gyors változások lebonyolításában óriásiak a tapasztalataik. Ez önmagában is javíthatná közösségünk növekedési esélyeit, és ha az Unió gyarapodik, gyarapodik Magyarország is. Nyilvánvalóvá vált azonban, hogy elsősorban a magyar agrárgazdaság felkészültsége az egységes piacon folyó versenyre elmaradt a kívánatostól, és hogy az egész vertikum jövőjét veszélyeztető hatások dominálnak. Elsősorban az alapanyag-termelő mezőgazdaság teljesítménye, vállalati struktúrája évről-évre látványosan szakad le a világtól, és benne az EU agrárgazdaságától.
- Rövidesen az is kiderült: a 2004. május 1-jén, valamint a 2007. január 1-jén csatlakozott országok sok vonatkozásban ugyanazokkal a bajokkal küszködnek, mint azok, amelyek befogadtak bennünket. Ezek közül egyik legsúlyosabbnak a demográfiai problémák tűnnek, az aktív lakosság arányának csökkenése, a társadalom elöregedése, ami nemcsak egyre súlyosabb szociális problémákat vet fel, hanem a versenyképesség megtartásának is egyik komoly gátja. Tisztában kell lennünk azzal is, hogy az érdekérvényesítésért folyó harc az emberi társadalom létezésének természetes megnyilvánulása. Magyarán: az érdekérvényesítés a különböző társadalmi csoportok és nemzetek között az Európai Unión belül is folytatódik. Ha egy ország nem eléggé versenyképes, lakóinak nincs megfelelő modern tudása, nincsenek megfelelő intézményei, az Unióban is függő helyzetben marad.

Ez a helyzet magyarázza, hogy a dolgozatban kiemelt szerepet szántam a magyar élelmiszergazdaság versenyképességi elemzésének, amelynek során (több elemzési módszer alkalmazásával) arra az általánosító következtetésre jutottam, hogy a különböző országcsoporthoz viszonyítottan eltérő területeken (termékcsoportoknál) mutathatók ki hazánk potenciális lehetőségei, amelyek egyben megmutatják azokat az irányokat is, amelyek felé a támogatásoknak/fejlesztéseknek irányulniuk kellene.

Az elemzések alapján az a további következtetés adódott, hogy bár a kívánatosnál gyorsabb ütemben csökkenő, de még középtávon is pozitív külkereskedelmi egyenleggel számolhatunk az agrárkülkereskedelem területén, ami optimizmusra adhat okot.

Ami viszont már az elmúlt években is, és a jövőbeni középtávon is a legnagyobb gondot okozza az az, hogy fokozatosan csökken a feldolgozott termékek kiviteli aránya a feldolgozatlan (alapanyag) termékekkel szemben. Ez a folyamat pedig a nemzeti értékteremtés valamint a foglalkoztatási struktúra alakulása szempontjából is igen csak kedvezőtlen, hiszen egyfelől a magyar agrártermelés hozzáadott-érték teremtő képességének a gyengülését, másfelől a magasabb szintű szakképzettséget igénylő munka iránti igény visszaszorulását vonja maga után.

Természetesen óriási szerepe van mind az európai uniós, mind a hazai politikai/gazdaságirányításnak abban, hogy a mezőgazdasági-élelmiszeripari vállalkozások minden segítséget megkapjanak ahhoz, hogy képesek legyenek a kínálgató lehetőségeket a leghatékonyabban felhasználni.

Versenyképességük javításához szükség van hatékonyságnövelő és piacra jutási beruházásokra, valamint ütőképes termelői szervezetekre és összefogásra is. Ennek megvalósításában érdekeltté kell tenni a termelőket. Annak érdekében, hogy a beruházásokkal a legfontosabb piacainkat megőrizzük, ismernünk kell azokat, tudnunk kell, hogy mely országok irányában és mit érdemes szállítani. Ezért az utóbbi 15 év átlagos kiviteli értéke alapján kiválasztottam azt a 10 legfontosabb Európai Unió tagországot, amelyek irányába kivitelünk igen jelentős.

Legfontosabb partnerünk Németország, ahol a húsfélékkel/szalámifélékkel piacbefolyásolók vagyunk, valamint igen jelentős a napraforgó olaj kivitelünk és bár egyre csökkenő mértékű, de továbbra is fontos cikkünk a bor. Olaszországban főként gabonafélékkel vagyunk jelen a piacon. Érdemes lenne elgondolkodni azon, hogy milyen eszközökkel tudnánk bővíteni a jelenlegi termékpalettát.

Ausztria is nagyon fontos kereskedelmi partnerünk. Az osztrák piacon a szárazkolbász, a szalámifélék, a fűszerpaprika és a méz a legjelentősebb, piacbefolyásoló szerepünk ezekkel a termékekkel kiemelkedő.

Románia az utóbbi években EU-s kapcsolata révén a legfontosabb partnerek között a 4. helyre került. Ide állateledelt és gabonaféléket vittünk jelentős mennyiségben. A fogyasztási szokásokat vizsgálva, jó eséllyel növelhető a Romániába szállított gabonafélék mennyisége.

A velünk együtt csatlakozó országok közül Lengyelország, Csehország, Szlovákia és Szlovénia is a 10 legfontosabb piacunk részese. Ezekbe az országokba főként húsokat és gabonaféléket tudtunk/tudunk szállítani, de Lengyelország felé jelentős a sűrített paradicsom kivitelünk is. Szlovákia önellátottsági szintje nem kielégített növényi olajból, borból, friss zöldségből és gyümölcsből sem. Hazánk ezekből a termékekből rendelkezik felesleges árualapokkal, így kivitelünk megfelelő irányba lehet Szlovákia.

Bízva az új tagországokkal szemben megmaradó versenyelőnyünkben, helyismeretünket kihasználva csökkenthetjük a korábban csatlakozott országok versenyképessége miatti piacvesztésünk veszélyeit.

Magyarország legfontosabb célpiacai sorában Hollandia a nyolcadik, Franciaország pedig a tizedik helyet foglalja el. Az ezen országok felé történő kiviteli forgalomban a gabonaféléknek van a legnagyobb szerepük, ezen kívül Hollandiával jók a kiviteli kilátásaink olajosmagvak, Franciaországgal pedig húsok tekintetében.

A kiviteli termékeket két elemzési móddal is megvizsgáltam: a BCG mátrixszal kategóriákba soroltam őket EU országcsoportonként, majd ugyanezeket a termékeket besoroltam a klaszterezési eljárással is. A kapott eredményeket összevettem. Összességében megállapítható volt, hogy az EU-9, és az EU-2 termékei besorolásánál némi azonosság fedezhető fel a klaszterek, valamint a BCG mátrix szerinti besorolások között.

A Balassa-indexszel, illetve a Vollrath-féle eljárással vizsgáltam a termékcsoportok versenyképességét, komparatív előnyét és hátrányát. A megnyilvánuló komparatív előnyökkel rendelkező termékcsoportok száma a Mediterrán országok kivételével minden referenciacsoportban csökkenő tendenciát mutat.

Az egyes régiók ebben az esetben is jelentős szóródást mutatnak. A magyar mezőgazdaságban lezajlott jelentős változások ellenére a B-indexek eloszlása meglehetősen stabilnak bizonyult. Ha a Balassa index eredményeit összevetjük a Vollrath-féle eredményekkel, akkor azt láthatjuk, hogy a 2001-2009-es időszakra vonatkozóan a korábban megszerzett komparatív előnyét hét termék, 2004-2006-os, valamint a 2007-2009-es időszakban kettő, illetve napjainkra négy termék veszítette el, azaz esett ki a korábban versenyben lévő termékek közül.

A GL-indexek gyakorisági eloszlását is vizsgáltam a különböző országcsoportok közötti kereskedelemben. Az eredmények azt sugallják, hogy a mezőgazdasági kereskedelem növekedése Magyarország és az EU között alapvetően ágazatok közötti jellegű volt.

Függvényillesztéssel kíséreltem meg előrejelzést adni a következő 3 év kivételére, behozatalára, mely adatokból megállapítottam, hogy az EU országaival továbbra is megmarad a pozitív kereskedelmi egyenlegünk.

Megjegyzem, hogy a kutatóknak (nekem is) komoly problémát jelent /jelentett, hogy az egyes adatbázisokból nyerhető adatok lényegesen eltérnek egymástól. Így nehéz azt megállapítani, hogy melyik adatbázisból származó adatok elemzésével érdemes foglalkozni, vagyis mely forrásból származó adatok, információk nyomán juthatunk a legpontosabb értékekhez. Érdemes lenne a különböző kutatási számításokat több adatbázisból vett adatokkal kisebb időintervallumok figyelembe vételével megvizsgálni, hogy pontosabb képet kaphassunk.

A DISSZERTÁCIÓ SZERZŐJÉNEK A TÉMAKÖRHÖZ KAPCSOLÓDÓ PUBLIKÁCIÓI, TUDOMÁNYOS AKTIVITÁSA

Tudományos cikkek

Idegen nyelven megjelent tudományos folyóiratcikkek:

Rozália Surányi Szitáné: AGRI-FOOD EXPORT TRADE OF HUNGARY WITH EU MEMBER COUNTRIES AND WITH THE MOST SIGNIFICANT COUNTRIES OUTSIDE THE EU (2010), 163-167. pp. XVII Congress of the Polish Association of Agricultural and Agribusiness Economists (SERiA), Annals of The Polish Association of Agricultural and Agribusiness Economists Vol. XII No.6 ISSN 1508-3535 2010. szeptember 7-9. Warszawa – Poznan –Szezecin

Rozália Szita Surányi: HUNGARIAN AGRICULTURAL AND FOOD INDUSTRY TRADE WITH VISEGRAD COUNTRIES (2010), 9th International Symposium, Economy and Business, Bulgaria, Sunny Beach; International Scientific Publications, Economy & Business Journal, Volume 4, Part 3 74-79. pp. ISSN 1313-2555 2010. szeptember 2-6. Publishing by Info Invest, Bulgaria, www.sciencebg.net

Rozália Szita Surányi: THE COMPARISON OF HUNGARIAN AGRICULTURAL AND FOOD INDUSTRY TRADE IN THE FIRST, SECOND AND THIRD QUARTERS OF 2008 AND 2009 (2010), 9th International Symposium, Economy and Business, Bulgaria, Sunny Beach; International Scientific Publications, Economy & Business Journal, Volume 4, Part 3 80-85. pp. ISSN 1313-2555 2010. szeptember 2-6. Publishing by Info Invest, Bulgaria, www.sciencebg.net

Magyar nyelven megjelent tudományos folyóiratcikk:

Szitáné Surányi Rozália: A gabona-kereskedelem logisztikai aspektusai (2008)
Supply Chain Monitor IV. évfolyam 6. szám 2008. július – augusztus 54-57.pp. ISSN 1786-6634

Egyéb folyóiratcikkek:

Szitáné Surányi Rozália: Kulcskérdés a minőség (2008)
Magyar Mezőgazdaság 63. évfolyam 2008. szeptember 10. 14-15.pp. ISSN 0025-018X

Szitáné Surányi Rozália: Agrár-külkereskedelmünk alakulása két évtized tükrében (2008)
Az Európai Unió Agrárgazdasága 2008. 13. évf. 9. szám 21-22.pp. ISSN 1416-6194

Szitáné Surányi Rozália - Dr. Vinárné Bellász Zsuzsanna: Agrár-élelmiszeripari mérleg (2010)
Magyar Mezőgazdaság 65. évfolyam 2010. március 24. 12 p. ISSN 0025-018X

Tudományos konferencián elhangzott előadások konferencia kiadványban megjelentetve

Idegen nyelven:

Rozália Szita-Surányi: THE CONFORMATION OF THE AGRICULTURAL AND COMMERCIAL RELATIONS FROM 2001 UNTIL THE YEAR OF JOINING Budapest Tech Keleti Károly Faculty of Economics BUSINESS SCIENCES SYMPOSIUM FOR YOUNG RESEARCHERS Feast of Hungarian Science 2006. PROCEEDINGS Budapest, November 3, 2006. (Előadás) ISBN 9637154531 (p.197-207)

Rozália Szita-Surányi: THE LOGISTICS ASPECTS OF GRAIN TRADE Budapest Tech Keleti Károly Faculty of Economics BUSINESS SCIENCES SYMPOSIUM FOR YOUNG RESEARCHERS Feast of Hungarian Science 2007. PROCEEDINGS Budapest, November 16, 2007. (Előadás)
ISBN 9789637154645 (p.171-180)

Magyar nyelven:

Szitáné Surányi Rozália: Mezőgazdasági külkereskedelmi kapcsolatunk alakulása az Európai Unió országaival a csatlakozásunk óta - összehasonlítva a csatlakozás előtti évekkkel. Pannon Egyetem Georgikon Mezőgazdaságtudományi Kar, Keszthely. XLVII. Georgikon Napok és 15. ÖGA találkozó „Közép-Európa mezőgazdasága lehetőségek és kockázatok” 2005. szeptember 29-30. (Előadás) ISBN 9639096997 132.p. (Abstract) ISBN9639639036 (CD)

Szitáné Surányi Rozália: A magyar mezőgazdasági és élelmiszeripari külkereskedelem jellemzői a 2004-2005-ös években Pannon Egyetem Georgikon Mezőgazdaságtudományi Kar, XIII. Ifjúsági Tudományos Fórum Keszthely, 2007. március 22. (Előadás) A CD-nek nincs ISBN száma
file:///E:/7_Kozgazdasagtan_-_Agrargazdasagtan/11-Szitane-Suranyi-Rozalia.pdf

Szitáné Surányi Rozália: 2004. I-III. negyedév mezőgazdasági és élelmiszeripari külkereskedelmének összehasonlítása a 2005. I-III. negyedév agrár- külkereskedelmével DOSZ Tavaszi Szél Konferencia Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem Budapest, 2007. május 17-20. (Poszter)
ISBN 978-963-87569-0-9 (392-393.pp.)--- (Abstract)

Szitáné Surányi Rozália: A malomipar és a malomipari termékek kereskedelme a múltban és a jelenben Kecskeméti Főiskola Kertészeti Főiskolai Kar Erdei Ferenc IV. Tudományos Konferencia „A tudomány mindenkié” Kecskemét, 2007. augusztus 27-28. (Poszter) ISBN 978-963-7294-64-5 (819-822.pp.— II. kötet)

Szitáné Surányi Rozália: Agrár- külkereskedelmünk alakulása a 90-es évektől a 2006-os évvel bezárólag Kecskeméti Főiskola Kertészeti Főiskolai Kar Erdei Ferenc IV. Tudományos Konferencia „A tudomány mindenkié” Kecskemét, 2007. augusztus 27-28. (Előadás) ISBN 978-963-7294-64-8 (42-45. pp.— I. kötet)

Szitáné Surányi Rozália: Néhány gondolat a malomiparról és a malomipari termékek kereskedelméről Pannon Egyetem Georgikon Mezőgazdaságtudományi Kar, „Agrárgazdaság a vidékért, a környezetért, az életminőségért” Keszthely. XLIX. Georgikon Napok 2007. szeptember 20-21. (Előadás)
ISBN 978-963-9639-20-1 (125. p.) ISBN 978-963-9639-22-5 (CD)

Szitáné Surányi Rozália: Az EU „Kereskedelmi statisztikája” Pannon Egyetem Georgikon Mezőgazdaságtudományi Kar, Keszthely. XLIX. Georgikon Napok 2007. szeptember 20-21.
„Agrárgazdaság a vidékért, a környezetért, az életminőségért” (Poszter) ISBN 978-963-9639-20-1 (62. p.)
ISBN 978-963-9639-22-5 (CD)

Szitáné Surányi Rozália: 2005. I-III. negyedév és a 2006. I-III. negyedév agrár- külkereskedelmének összehasonlítása Tessedik Sámuel Főiskola Mezőgazdasági Víz- és Környezetgazdálkodási Főiskolai Kar, Nemzetközi környezettudományi és vízgazdálkodási konferencia Szarvas, 2007. október 18-19-20. (Poszter)
TSF Tudományos Közlemények 2007. Tom.7.No.1. 3. kötet 713-719.pp. HU ISSN 1587-6179

Szitáné Surányi Rozália: Agrár- külkereskedelmünk alakulása a 90-es évektől napjainkig Szent István Egyetem A „ Tradíció és Innováció” című nemzetközi konferencia Gödöllő, 2007. december 3-6. (Poszter)
ISBN 978-963-9483-84-2 (235.p.) ISBN 978-963-9483-85-9 (CD)

Szitáné Surányi Rozália: Mezőgazdasági kereskedelmi folyamatok a csatlakozás után Pannon Egyetem Georgikon Mezőgazdaságtudományi Kar, Keszthely. LI. Georgikon Napok 2009. október 1-2. (Poszter)
„Lokalizáció – Megoldás a fenntarthatóságra?”
ISBN 978-963-9639-34-8 (139.p.) ISBN 978-963-9639-35-5 (CD)

Egyéb nyomtatásban vagy elektronikus formában megjelent publikációk

Szitáné Surányi Rozália: Mezőgazdasági külkereskedelmi kapcsolataink alakulása az EU-val és a Visegrádi országokkal (2005) MIAU-MAGYAR INTERNETES AGRÁRINFORMATIKAI ÚJSÁG SZIE Gödöllő, <http://miau.gau.hu/81/ssr.1.doc> ISSN 1419-1652

Szitáné Surányi Rozália: A magyar agrár- külkereskedelem alakulása az EU-15, valamint a 2004. május 1-jén csatlakozott Visegrádi országokkal (2005) MIAU-MAGYAR INTERNETES AGRÁRINFORMATIKAI ÚJSÁG SZIE Gödöllő, <http://miau.gau.hu/81/ssr.2.doc> ISSN 1419-1652

Szitáné Surányi Rozália: A magyar agrár- külkereskedelem szerepe és jelentősége (2005) MIAU-MAGYAR INTERNETES AGRÁRINFORMATIKAI ÚJSÁG SZIE Gödöllő, <http://miau.gau.hu/81/ssr.3.doc> ISSN 1419-1652

Szitáné Surányi Rozália: A gabona-kereskedelem logisztikai jellemzői (2008)
Logisztikai Híradó XVIII. Évf. 2. szám 2008. április 13-15. p.
A Logisztikai Híradó kereskedelmi forgalomban nem kapható, zárt terjesztésű szaklap.